

Araştırma Makalesi / Research Article

Millî Görüş'te "Fark Var": Saadet ve Yeniden Refah Programları Üzerine

"There's a Difference" in Millî Görüş: On the Felicity Party and the re-Welfare Party Programmes

Selçuk KAHRAMAN¹

DOI : [10.63556/ankad.v10i1.383](https://doi.org/10.63556/ankad.v10i1.383)

Geliş/Received: 24/11/2025

Kabul/Accepted: 18/01/2026

Öz

Millî Görüş'ün "asıl", "tek" ve "gerçek" temsilcisi olduğu iddiasındaki Saadet ve Yeniden Refah'ın ideolojik yaklaşımlarının ve hedeflerinin belirgin bir çerçevesini sunması adına parti programları üzerinden karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesine çalışılmıştır. Bu incelemelerde her iki siyasi parti açısından çeşitli benzerlikler ve çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her iki parti özellikle Millî Görüş'ün geleneksel söylemleri ve sloganları konusunda önemli oranda benzerlik göstererek ideolojik ilkeler boyutunda bir ortaklaşma alanı sağlamışlardır. Bu noktada her iki parti dış politika açısından D-8 ilkelerini hedefleme ve AB karşıtlığı konularında oldukça yakınlaşmıştır. Buna karşın iç siyasete ilişkin program hedeflerini uygulamaya geçirme konusunda ve demokrasiye biçtikleri roller bakımından belirgin bir ayrışma görülmüştür. Bu ayrışmada Saadet, daha demokrat muhafazakâr bir siyasal pozisyon içerisinde konumlanırken; Yeniden Refah daha İslamcı muhafazakâr bir siyasal pozisyonda konumlanmıştır. Saadet, Yeniden Refah'a göre belirgin bir biçimde demokrasiye yönelik daha güçlü söylemler geliştirmiştir. Yeniden Refah ise yargı, bürokrasi ve yürütmeye dair daha somut yaklaşımlar üretmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parti programı, Saadet Partisi, Yeniden Refah Partisi, Millî Görüş, siyasal hayat ve kurumlar.

Abstract

A comparative analysis of the ideological approaches and goals of the Felicity Party and the re-Welfare Party, which claim to be the "true," "sole," and "real" representatives of the Millî Görüş (National Vision), was conducted through their party programs to provide a clear framework. These analyses revealed several similarities and differences between the two political parties. Both parties exhibited significant similarities, particularly regarding the traditional rhetoric and slogans of the Millî Görüş. In this regard, both parties shared considerable common ground in their foreign policy commitment to the D-8 (Organization for Economic Cooperation) principles and their opposition to the EU. However, a significant divergence was observed in terms of implementing their programmatic objectives in domestic politics and in terms of the roles they assigned to democracy. In this divergence, the Felicity Party positioned itself in a more democratic-conservative political position, while the re-Welfare Party positioned itself in a more Islamist-conservative political position. The Felicity Party developed a significantly stronger rhetoric toward democracy than the re-Welfare Party. The re-Welfare Party, also produced more concrete approaches to the judiciary, bureaucracy and executive.

Keywords: Party program, Felicity Party, re-Welfare Party, Millî Görüş, political life and institutions.

GİRİŞ

Öncelikle çalışma başlığındaki "Fark Var" ifadesinin, bir siyasi arka plan çağrışımı bulunmaktadır. 29 Mart 2009 tarihli yerel seçimler öncesi Saadet Partisi'nin kamuoyunda ve özellikle seçim kampanyası döneminde AK Parti ile aralarında fark olmadığına (Sol, 2009) ya da önemli oranda benzerlikler olduğuna (Haber7, 2009) yönelik söylemlere karşı geliştirilen/benimsenen "Fark Var" ifadesi, maksatlı ve siyasi bir slogana karşılık gelmiştir. Bu sloganın, ne kadar başarılı olduğunu belirtmek güç olsa da bir önceki yerel seçimlere göre Saadet'in oy oranı %4,0'ten %5,2'ye yükselirken AK Parti'nin oy oranı %41,7'den %38,4'e düşmüştür. Üstelik Saadet, bir müzik şirketinin Ceza mahlaslı bir sanatçının

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Konya, Türkiye, skahraman@erbakan.edu.tr

Önerilen Atıf/Suggestion Citation

Kahraman, S., (2026). Millî Görüş'te "Fark Var": Saadet ve Yeniden Refah Programları Üzerine, *Anadolu Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 515-540.

seslendirdiği “Fark Var” adlı müzik eserinin mali hakları çerçevesinde açtıkları dava sonrası bu sloganı nedeniyle maddi tazminata mahkûm olmuştur (Gökçe, 2017). Bundan daha önemlisi, Saadet’in AK Parti’den farkını vurgulama propagandasına konu olan “Fark Var” söylemi, bu çalışmada Saadet’in bu sefer parti rekabetine belirgin bir şekilde konu olan ikinci siyasi parti olarak Yeniden Refah’tan² farkının anlaşılmasına uyarlanmıştır.

3 Kasım 2002 tarihli seçimlerle parlamento dışı kalan Millî Görüş Hareketi, 2018’de bir yandan CHP listelerinden seçilen Saadetli milletvekilleri ve bir yandan da ikinci bir Millî Görüş partisi olarak Yeniden Refah’ın kurulması ile yeniden siyasal temsil ve güç odağı olarak Türk siyasetinin gündeminde yer almaya başlamıştır. Bu noktada Saadet, nispeten katı bir AK Parti karşıtlığında konumlanan, CHP ile iş birliği yapabilen ve son olarak Deva ve Gelecek ile Yeni Yol Grubunu da oluşturan bir siyaset izlerken, Yeniden Refah nispeten esnek bir AK Parti karşıtlığında konumlanan, AK Parti ile iş birliği yapabilen ancak iş birliğinden de ayrılabilen bir siyaset izleyebildiği görülmüştür. Bu açıdan birbirinden farklı siyaset biçimleri izlediği de görülen Millî Görüş partisi olduğu iddiasındaki her iki parti açısından bir karşılaştırmalı siyasal analizin, Türk siyasetinde Millî Görüşün mevcut durumu ve geleceği konusunda tartışma ve öneriler üretebilecek özgün bir yönü olacağı, bu çalışma bağlamında düşünülmüştür.

Siyasal partiler, genel olarak diğer siyasal partilerden farklı oldukları (ayrıştıkları ya da karşıt oldukları) iddiasıyla kurulurlar. Bu bakımdan bu araştırmanın konusu edilen Yeniden Refah Partisi’nin de bu anlayışla kurulduğunu varsaymak siyasetin olağan akışında beklenendir. Bununla birlikte Saadet ve Yeniden Refah partileri, Millî Görüş’ün “tek temsilcisi” olarak kendilerini nitelendirmektedirler. Durum böyleyken birbirlerinden farklı olduklarını da iddia eden her iki partinin siyasal hedeflerinin, Millî Görüş partileri olarak ne yönde benzeştikleri ya da ayrıştıkları ya da ne yönde ortaklaşıp ne yönde zıtlastıkları, iki parti açısından yanıtlanması gereken kritik bir siyasal sorgulamadır. Bu siyasal sorgulama, aynı zamanda her iki partinin birer Millî Görüş partisi olma iddialarıyla gerçekte siyasal anlayışlarını anlamlandırma ve birbirlerinden ayırt edilip edilemeyeceği sorusuna da yanıt olanağı sunacaktır. Literatürde henüz Türk siyasal hayatında kendilerini Necmettin Erbakan’ın ve Millî Görüş’ün temsilcisi olarak nitelendiren böylesi iki partinin bir karşılaştırmanın ya da parti programları bazlı bir incelemenin konusu olmaması, bu araştırmanın hazırlanış motivasyonunu sağlamış ve özgün niteliğini oluşturmuştur.

Parti programları, siyasal partilere ilişkin çalışmalarda başvuru olan önemli temel dokümanlar arasında yerini korumayı sürdürmektedir (Lijphart, 1981; Dalton, 1985; Hofferbert & Klingemann, 1990; Hagopian vd., 2009; Sikk, 2012; Schlesinger, 2013; Cruz & Keefer, 2015; Sentsov vd., 2015; Hloušek & Kopecek, 2016; Caramani, 2017; Hershey, 2017; Teiwes, 2017; Thomson vd., 2017; Rosenberg, 2019; Argenti vd., 2022). Literatürde parti programları esas alınarak yürütülen çalışmalarda, parti programları, siyasal partilerin “parti liderliğince desteklenen, özgün, tutarlı ve seçmenlere karşı gerçek bağlılıklarını temsil eden ilkeleri gösteren” (Lande, 1967), “kendilerine göre ortalama bir seçmenin tercihlerini birleştireceği noktalara vurgu geliştiren”, (Stokes, 1999), “ideolojilerini yansıtan” (Boogers & Voerman, 2010), “takip etmeyi amaçladıkları” (Bob-Milliar, 2012), “özel taahhütler içeren” (Pétry & Duval, 2015), “anamlı bir oy sayısı elde ederek uygulayabilecekleri” (Bolognesi vd., 2023), “yol haritaları” (Kapusızoğlu & Dursunoğlu, 2025, s. 255), “en temel metinleri”, (Basmacı, 2025), “temel politikalarını, önceliklerini ve ülke sorunlarına yaklaşımlarını gösteren” (Güzel, 2025, s. 20), “siyasi düşüncülerini açıklıkla ortaya koyan dokümanlar” (Özkan, 2018, s. 183), şeklinde çeşitli nitelermeler içerdiği görülmektedir. Bu açıdan seçmenin dikkatine sunulması gereken ya da kimi seçmence benimsenmesi beklenen parti programları, siyasal partileri tanımaya yönelik oldukça geniş siyasal perspektifler ve olanaklar sunan dokümanlardır.

Araştırma kapsamında her iki partinin güncel parti programları dikkate alınarak resmi sayfalarında yer verdikleri “parti programı” adı altındaki kurumsal dokümanları esas alınmıştır. Bu açıdan veri toplama aracı olarak parti programları bazlı bir belge incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak parti programları kapsamında ikinci kısımda belirtilen inceleme kategorileri ile bir çerçeve oluşturulmuş, ardından ilgili boyutlarda parti programlarından üretilen veriler işlenmiş, nihayet ortaya çıkan sonuçların ilişkilendirilmesine, anlamlandırılmasına ve yorumlanmasına çalışılarak çalışma tamamlanmıştır. Böylece çalışmada betimsel analiz temelli bir nitel çözümleme yöntemi izlenmiştir.

² Parti Tüzüğü’nün 1. maddesi dikkate alındığında partinin resmi kısaltması “Yeniden Refah” olup, çalışmanın devam eden kısımlarında bu kısaltma tercih edilecektir. Aynı şekilde Saadet Partisi’nin Parti Tüzüğü’nün 1. maddesinde partinin resmi ad kısaltması olarak verilen “Saadet” kullanımı tercih edilecektir.

Ayrıca çalışmada temel veri kaynağı olarak parti programları esas alınmakla birlikte; teorik hedeflerin pratiğe yansımaları görebilmek adına lider söylemleri ve güncel ittifak pratiklerinden de yararlanılmıştır.

Saadet Programı ile Yeniden Refah Programı arasında belirli bir zaman farkının varlığının göz ardı edilmesi elbette mümkün değildir. Nitekim küresel boyutta yaşanan Covid-19 Pandemisi, ekonomik krizler ve bölgesel çatışmalar, programların hazırlandığı dönemlerin şartlarına ilişkin farklı sonuçlar üretme kapasitesine sahiplerdir. Bu açıdan Yeniden Refah Programında Saadet'e göre teknolojiye ve güncel krizlere daha fazla yer verilmesinin yazım şartlarına ve dönemine ilişkin bir farktan oluştuğunu ileri sürmek mümkündür. Bu bakımdan özellikle Saadet Programının resmi olarak güncelleştirilmesi halinde yapılacak bir mukayesede bazı yeni yorumlamaların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Bu açıdan bu durumun bu çalışma açısından bir metodolojik bir kısıtlamaya tekabül ettiği de kabul edilmektedir.

1. YENİDEN REFAH'IN DOĞUŞU VE MİLLÎ GÖRÜŞ'TE İKİ PARTİ SÜRECİ

Saadet Partisi, 20 Temmuz 2001 tarihinde Milli Görüş Hareketi kurucusu ve lideri Necmettin Erbakan öncülüğünde kurulmuş, kurucular kurulu ilk genel başkanı Recai Kutan'ın yanı sıra Temel Karamollaoğlu, Mustafa Kamalak, Oğuzhan Asiltürk, Yasin Hatipoğlu, Lütfi Yalman, Fethullah Erbaş, Oya Akgönenç, Sabri Tekir, Suat Pamukçu, Mukadder Başeğmez, Mehmet Bekaroğlu, Şeref Malkoç, Kazım Arslan, Numan Kurtulmuş, Mete Gündoğan, Tahir Akyürek, Doğan Aydal, Cihangir İslam, Şerafettin Kılıç, Sacit Günbey gibi isimlerden oluşmuştur (Yenişafak, 2001). 11 Temmuz 2010'daki 4. Olağanüstü Kongre'de ayyuka çıkan genel başkan Numan Kurtulmuş ile Erbakan ekibi arasındaki gerginlik ve akabinde devam eden olayların ardından (Habername, 2010; Yenişafak, 2010), Kurtulmuş genel başkanlıktan ve partiden istifa etmiştir (Milliyet, 2010). Bu sürecin ardından partinin genel başkanlığına 17 Ekim 2010'da Erbakan ikinci defa yeniden seçilmiştir. Erbakan, genel başkanlık görevinde iken 27 Şubat 2011 tarihinde vefat etmiştir.

Oğul Fatih Erbakan'ın Kurtulmuş'un genel başkanlığı döneminde başlayan parti yönetimi ile çatışması, Kamalak'ın genel başkanvekilliği ile başlayan süreçte de devam etmiştir. Dahası Erbakan'ın vefatından sonra partinin 5. Olağan Büyük Kongresi'nde Mustafa Kamalak ile Fatih Erbakan arasında genel başkanlık yarışı yaşanmış, 868 geçerli delege oyunun 656'sını Kamalak, 212'sini Erbakan almış (T24, 2014) ve böylece Fatih Erbakan'a Saadet'te genel başkanlık yolu kapanmıştır. Partinin 30 Ekim 2016 tarihli 6. Olağan Büyük Kongresinde ise genel başkanlığa Refah Partisi'nden Sivas Belediye Başkanlığı ile kamuoyunca tanınan Karamollaoğlu seçilmiştir (Birgün, 2016; Bloomberg, 2016). Karamollaoğlu döneminde de oğul Erbakan'ın parti yönetimi ile yıldızı barışmamıştır. Bunlardan kamuoyuna yansıyan en meşhur gündem konusunu, Balgat'taki Saadet Genel Merkez binası oluşturmıştır (Diken, 2018). Oğul Erbakan ile damat Mehmet Altınöz tarafından mülkiyet ve kira anlaşmazlığı çerçevesinde açılan dava sonucunda (Euronews, 2019), Saadet Genel Merkez binasına polis eşliğinde gelen icra memurları binanın tahliye edilmesini sağlamıştır (Saadet, 2019). Tahliyenin hemen akabinde ilgili binaya Yeniden Refah bayrağı asılmıştır (Independent Türkçe, 2019). Tüm bu süreçle birlikte Saadet ile Fatih Erbakan arasındaki ilişkiler daha da olumsuzlaşmıştır.

Fatih Erbakan'ın liderliğinde 23 Kasım 2018 tarihinde 99 kurucu üyesi ile Yeniden Refah Partisi resmen kurulmuştur (AA, 2018). Kurucular arasında Necmettin Erbakan'ın kızı Rabia Elif Erbakan Altınöz ve damadı Mehmet Altınöz, II. Abdülhamid'in dördüncü kuşak torunlarından Kayıhan Osmanoğlu ile Sacit Günbey, Doğan Aydal gibi isimler yer almıştır. Partinin amblemi, Millî Görüş'ün en yüksek gücünü sembolize etmeye devam eden Refah Partisi (1983-1998) ile önemli benzerlik göstermekte ve Erbakan'ın başakla sembolize edilen maddi kalkınma yanında ideolojik bir şiar olarak zikrettiği manevi kalkınmayı temsil eden hilale yer verilmiştir. Bu arada Saadet'in Necmettin Erbakan tarafından onaylanmış logosu, halihazırda kullanılmaya devam edip Yeniden Refah ile de renkleri ve hilaliyle benzerlik taşımaktadır.

Yeniden Refah, kurulduktan sonra Covid-19 Pandemisiyle ilişkili aşı karşıtı bir söylem geliştirmiş³ ve bu siyasetiyle belirli bir zemin ve çıkış alanı kazanmıştır (ayrıca bkz. Gülerslan Değer, 2022, s. 135-

³ Fatih Erbakan şu ifadeleri kullanmıştır: "Aşı olmadım. Olmayı da düşünmüyorum. MRNA demek insanın hücre çekirdeğine girmek demektir. O insanların yarı insan yarı maymun çocuklar doğurmasına sebep olabilirsiniz. 3 kulaklı 5 gözlü yaratıklar doğmasına yol açabilir." (Gazete Duvar, 2021; Sputnik Türkiye, 2021).

137). Bununla birlikte Yeniden Refah, ümmetçi ve muhafazakâr söylemleri benimsese de Atatürk⁴ ve rejimine yönelik olumsuz bir söylem biçimi içerisinde de olmamıştır. Daha dikkat çekici olan ise Yeniden Refah, İstanbul Sözleşmesi karşıtı siyasi söylemler de geliştirmiş (Teyit, 2020), bu söylemler muhafazakâr kimi seçmen tabanında karşılık bulmaya başlayarak AK Parti Hükümeti üzerinde bir baskı sağlayabilmiş, Mart 2021’de İstanbul Sözleşmesi’nden Türkiye çekilmiş ve Fatih Erbakan, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’a kararından dolayı memnuniyetini bildirmiştir (AA, 2021). Bu açılardan Yeniden Refah’ın, LGBTİ oluşumlarına, İstanbul Sözleşmesine ve zorunlu aşı uygulamasına karşı çıkması, nafaka hakkının sınırlandırılması ve sokak köpeklerinin ıslah edilmesi konularında tartışmalara konu olması ve “küreselcilere” karşı yerli ve milli değerleri vurgulayan güvenlikçi ve muhafazakâr söylemlerle yeni aşırı sağ yelpazede (Hamsici, 2024), belirli bir sempati alanı kazandığı öne sürülebilir.

Yeniden Refah kurulmadan önce Millî Görüş Hareketi’nin tartışmasız tek adresi olarak gösterilen Saadet, 2017 referandumuna hayır kampanyası tarafında konumlanmış ve 2018’de CHP, İYİ Parti ve Demokrat Parti (DP) ile Millet İttifakında yerini almıştır. Bu ittifak içerisinde parti amblemi ile ve ayrı listeler halinde seçimlere katılan Saadet’in CHP listelerinden de altı aday seçime katılmış, bunlar içerisinde Abdülkadir Karaduman Konya’dan ve Cihangir İslam Ankara’dan milletvekili seçilmişlerdir (Bianet, 2018). Bu açıdan Saadet, uzun yıllar sonra yeniden TBMM’de temsil olanağı elde etmeye başlamıştır. Bu seçimlerde Saadet listeleri ise toplamda 672.139 oy sayısına ve %1,34 oy oranı elde ederek ayrıca bir sandalye kazanamamıştır (YSK, 2018). Bununla birlikte Saadet lideri Karamollaoğlu, partisinin aday olarak 167.967 seçmenin imzasını alarak cumhurbaşkanı aday olmuş ancak %0,89’da (443.704) kalarak altı aday içerisinde yarışı beşinci sırada tamamlamıştır (YSK, 2018).

CHP ile fiilen ve resmen milletvekili düzeyinde başlayan iş birliği süreci, ilerleyen dönemde iki parti arasındaki siyasi rekabetin bir izdüşümü olarak karşılıklı atışma konusu olmuştur. Nitekim Karamollaoğlu, Mart 2022’de, “Necmettin Erbakan hayatta olsaydı CHP ile birlikte olur muydu?” sorusuna; “Bugün hayatta olsa kesinlikle CHP ile birlikte olurdu. (...) “Bugün bizim güttüğümüz politikaları belki de çok ileri bir noktada gündeme getirirdi” ifadelerini kullanırken Fatih Erbakan’ın 6’lı masanın diğer genel başkanlarına çağrısıyla ilgili olarak da “Çok çocukça bir tavır sergiliyor” ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet, 2022). Fatih Erbakan ise Karamollaoğlu’na CHP ile iş birliği bağlamında şu yanıtı vermiştir (DHA, 2022):

“(...) Bir defa burada Yeniden Refah Partisi olarak Millî Görüş’ün temsilcisi olarak şunu söylemek isterim; Erbakan Hocamız, 6 yaşında çocuklara Kur’an öğretmeyi çağ dışılık olarak niteleyen, ‘Ayasofya Camii müze olarak kalmalıydı. Cami olmamalıydı’ diyen, ‘İktidar olursam ilk haftasında İstanbul Sözleşmesi’ni mutlaka geri getireceğim’ diyen, Osmanlı Dönemi’ni ‘Bir zulüm dönemi’ diye tanımlayan CHP’yle asla ama asla birlikte olmazdı.”⁵

⁴ Fatih Erbakan, “Atatürk devrimlerine karşı mısınız?” sorusu üzerine şu ifadeleri kullanmıştır: “Hilafetin geri gelmesi gibi bir durum söz konusu olmaz. Abdülhamit Kayıhan Osmanoglu Bey’in de zaten böyle bir talebi yok. Şu anda Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin idare şekli bellidir. Aradan yüz sene geçmiştir ve bu idare biçimiyle ve sistemle de çok faydalı işler yapılabilmektedir. Bunu Millî Görüş hükümetleri daha önce de göstermiştir. Tabii ki Atatürk’le ilgili konular Millî Görüş tarihinde Erbakan Hocamızda da bize de çok zaman soruldu. Hatta Erbakan Hocamızın meşhur bir sözü vardı: ‘Atatürk yaşasaydı Refah Partili olurdu!’ diye, çok tepkiler gösterdiler. Bunun dayanakları var, nedir? Bir kere Atatürk, ağır sanayi hamlesini Türkiye’de gerçekleştiren ilk insan. 1923’ten 1938’e kadar 46 sanayi kuruluşunu bu ülkeye kazandırmıştır. Bu, neye benziyor? Milli Selamet Partisi’nin 1976-1977’de yaptığı ağır sanayi hamlesine benziyor. Atatürk, tamamen kendi kendine yeten, dışa bağımlı olmayan bir Türkiye için mücadele etti. Milli Nizam Partisi’nden Saadet Partisi’ne Erbakan Hocamızın hazırlanmış olduğu bütün parti programlarında “ağır sanayi hamlesi” yazar. İkincisi Atatürk, düşmanı kovdu, egemenliğimizi, tam bağımsızlığımızı sağlayabilmek için en büyük mücadeleyi verdi. Millî Görüş Hareketi de Kıbrıs Harekâtını gerçekleştirdi, Çekiç Gücü kovdu ve aynı zamanda İncirlik Üssünü kapattı. Dolayısıyla milli bir duruş, kendi kendine yeten bir ülke olmak, tam bağımsızlık, kalkınma, bunların hepsi Atatürk’ün yaptığı icraatlar ile paralel. Bu nedenle bizim Atatürk’le herhangi bir sorunumuz yok, bu özelliklerinden dolayı da yerli ve milli bir lider, askeri dehasıyla da hayırla yad ettiğimiz bir insan.” (Yeniden Refah Partisi YouTube, 2020).

⁵ İlgili sözlerin akabinde Fatih Erbakan şu ifadeleri de kullanmıştır: “Erbakan Hocamız, 20 senede 513 milyar dolar faiz ödeyen, bir senede 300 milyar liranın üzerinde faiz ödemesi yapan, tarımsal desteğe verdiği paranın 20 katını, esnafa verdiği değer 30 katını götürüp faize veren, hane halkını; özel sektörü, kamuyu belediyelerle birlikte adeta boğazına batıran Cumhur İttifakı ile de asla olmazdı.” (DHA, 2022). Buna karşın Erbakan, Mart 2023’te Cumhur İttifakına katılmış ancak AK Parti ile aralarındaki ortak mutabakata uyulmadığına dair tecrübelerini gerekçelendirerek AK Parti ile ittifakın bir daha kesin olarak kurulmayacağını ve Cumhur İttifakında yer almayacaklarını vurgulamıştır (Serbestiyet, 2024; Euronews, 2025).

31 Mart 2019 tarihli yerel seçimlere ise Yeniden Refah katılamazken Saadet, 51 ilde il genel meclisleri ile 30 büyükşehirde ilçe belediye meclislerinde olmak üzere toplamda 1.312.780 oy sayısı ve %2,84'lük oy oranı elde etmiş ve toplamda 21 belediye başkanlığı kazanabilmiştir. Bu süreçte Yeniden Refah, henüz herhangi bir ittifakta olmaksızın örgütlenme faaliyetlerine devam ederken Saadet, "6'lı Masa" ortağı olarak Millet İttifakı içerisinde tutum almayı sürdürmüştür. Saadet'in parlamentoda temsil olanağı elde edecek şekilde iş birliği süreçlerini sürdürmesinin, aynı zamanda yükseliş işaretleri veren Yeniden Refah'la rekabetine koşut bir arka plan taşıdığı öne sürülebilir. Kaldı ki süreç içerisinde bu durumu destekleyici gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bu arada Yeniden Refah, 17 Kasım 2019 tarihli I. Olağan Kongresini 45.658 kişinin katılımıyla, II. Olağan Kongresini 6 Kasım 2022 tarihinde 65.941 kişinin katılımıyla ve III. Olağan Kongresini 16 Kasım 2025 tarihinde 102.734 kişinin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Partinin resmi üye sayısı ise 2020'de 57.175, 2021'de 102.841, 2022'de 202.589, 2023'te 269.391, 2024'te 365.076 ve 2025'te 650.073'e yükselmiştir (Yargıtay, 2025a). 2025 itibarıyla Saadet'in resmi üye sayısı ise 246.842 kişide kalmıştır (Yargıtay, 2025b).

14 Mayıs 2023 seçimlerine gelindiğinde 6'lı Masa'daki ortak adaya dair siyasi kriz, Saadet Genel Merkezinde çözülmüş ve liderler, Saadet Genel Merkezi önünde birlikte açıklama yaparak cumhurbaşkanı adayları olarak Kemal Kılıçdaroğlu'nu açıklamışlardır (Yenişafak, 2023). Cumhurbaşkanlığına adaylığını açıklayan Fatih Erbakan ise imza toplama aşamasında iken Cumhurbaşkanı Erdoğan, 28 Mart 2023 tarihinde Yeniden Refah Genel Merkezi'ni ziyaret etmiş, görüşmenin ardından Cumhuriyet İttifakına dahil olma kararı alınmış ve Fatih Erbakan; "Altılı kaosa ülkemizi teslim etmemek adına milli bir adım attık." ifadelerini kullanmıştır (Yeniden Refah Partisi, 2023). Böylece imza toplama süreci sonlandırılarak parti amblemiyle ve kendi parti listelerinden adaylarıyla girmek üzere Cumhuriyet İttifakına katılarak seçimlerde Erdoğan'ı destekleme kararı almışlardır.⁶

14 Mayıs 2023 tarihli milletvekili genel seçimlerinde Yeniden Refah, Cumhuriyet İttifakı içerisinde baraj sorununu gidererek ve 1.527.048 oy alarak %2,80 oy oranı elde etmiş ve müstakil listelerinden 5 sandalye kazanmıştır.⁷ Saadet ise CHP listelerinden 24 adayına yer verilmesini sağlayarak (Sayın, 2023b), TBMM'de 10 sandalye elde etmiştir.⁸ İlk turda Saadet'in desteklediği aday Kılıçdaroğlu %44,88 (24.595.178 oy), Yeniden Refah'ın desteklediği aday Erdoğan %49,52 (27.133.849) almış, ikinci turda ise Kılıçdaroğlu %47,82'de (25.504.724 oy) kalırken Erdoğan %52,18 ile (27.834.589 oy) yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir (YSK, 2023). Bu sonuçlarla Türk siyasetinde Yeniden Refah, yeni bir siyasi güç olarak belirmiştir.

Süreç içerisinde Yeniden Refah, AK Parti'nin kendileri ile yaptıkları protokole uyma çağrılarını yinelenmelerine rağmen sonuç alamadıklarını öne sürerek (Aydınlık, 2023), Cumhuriyet İttifakından fiilen ayrılmıştır. Bu duruma koşut olarak 31 Mart 2024 tarihli yerel seçimlere Cumhuriyet İttifakı ile iş birliği yapmaksızın seçimlere bağımsız olarak katılmış, yaklaşık %7 oy alarak (3.187.112-%6,96) seçimleri üçüncü parti olarak tamamlamış ve ilk kez girdiği yerel seçimlerde aralarında bir büyükşehir belediyesi ve bir il merkez belediyesi olmak üzere 67 belediye başkanlığı kazanmıştır. Saadet ise 51 ilde il genel meclisleri ile 30 büyükşehirde ilçe belediye meclislerinde toplamda 594.020 oy sayısı ve %1,30'luk oy oranı elde ederken yalnızca 4 belediye başkanlığı kazanabilmiştir. Böylece ilk kez her iki partinin müstakil adayları ve listeleriyle girdikleri bir seçimin karşılaştırılması olanağı doğmuştur. Bu nedenle Fatih Erbakan, 24 Haziran 2023 tarihli partisinin Konya İl Başkanlığında yaptığı açıklamada 'Milletimiz partimizin Millî Görüş'ün tek temsilcisi olduğunu tasdikledi' vurgusunu yaparak Saadet, Deva, Gelecek ve DP'nin birer tabela partisine dönüştüğünün tescillendiğini ve CHP üzerinden milletvekili elde etme siyasi kurnazlığının çökmeye mahkûm olduğunu savunmuştur (Yeniden Refah Partisi, 2023b).

⁶ AK Parti ile Yeniden Refah arasında 8 maddelik bir protokol de iki partinin genel sekreterlerince imzalanmıştır (Sayın, 2023a).

⁷ Fatih Erbakan (İstanbul), Doğan Bekin (İstanbul), Suat Pamukçu (İstanbul), Ali Yüksel (Konya) ve Mehmet Aşıl (Kocaeli). Bunlardan Pamukçu, 2024'teki yerel seçimler öncesi Yeniden Refah'tan istifa ederek AK Parti'ye katılmıştır.

⁸ Birol Aydın (İstanbul), Bülent Kaya (İstanbul), Mustafa Kaya (İstanbul), Mesut Doğan (Ankara), Mehmet Atmaca (Bursa), Şerafettin Kılıç (Antalya), Hasan Bitmez (Kocaeli), Necmettin Çalışkan (Hatay), Mehmet Karaman (Samsun) ve Mahmut Arıkan (Kayseri). Kocaeli Milletvekili Hasan Bitmez, Gazze meselesine ilişkin AK Partili milletvekilleri ile tansiyonun yükseldiği bir kürsü konuşması sırasında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir (Gazete Duvar, 2023). Gelecek Partisi ile oluşturulan Saadet Grubu'nun düşmemesi için CHP Kütahya Milletvekili Ali Fazıl Kasap, takviye olarak Saadet Grubuna dahil edilmiştir (DW, 2023).

Yerel seçimler sonrası Saadet'te Karamollaoğlu, yerine Kayseri Milletvekili Mahmut Arıkan'ı açıkça aday göstermiş, 24 Kasım 2024 tarihli Saadet'in 9. Olağan Büyük Kongresi'nde 1.026 geçerli delege oyunun 823'ünü alarak 203 oyda kalan Birol Aydın'a karşı açık bir zafer kazanan Arıkan, yeni genel başkan olmuştur. Bu genel başkanlık değişimi, beraberinde Yeniden Refah'la soğuk rüzgarları sonlandırabilecek yeni bir aşamaya geçişe olanak tanıdığı öne sürülebilir. Nitekim 4 Temmuz 2025 tarihinde Fatih Erbakan, Saadet Partisi Genel Merkezi'ni ziyaret ederek Arıkan'la görüşmüş ve olası seçim ittifaklarına ilişkin bir soruya; "Muhafazakâr seçmene hitap eden partilerin bir araya gelmesinin sinerji yaratabileceğini düşünüyorum" ifadelerini kullanmıştır (Independent Türkçe, 2025). 16 Ekim 2025 tarihinde ise Arıkan, Yeniden Refah Genel Merkezi'ne iade-i ziyarette bulunmuş ve Arıkan, "Millî Görüş geleneğinden gelen siyasi partilerin sık sık bir araya gelmesini çok kıymetli buluyorum" ifadelerini kullanmıştır (Tv5, 2025). Arıkan tarafından her iki partinin bir Millî Görüş geleneği partisi olarak tanımlanması, olası bir seçim iş birliğine yönelik yeni bir zemine dair güçlü bir işaret sunduğu ifade edilebilir.⁹

2. SAADET VE YENİDEN REFAH'IN PARTİ PROGRAMLARI

Saadet Partisi ve ardıllarını bir araya getiren Millî Görüş partilerine yönelik (Baharççek, 2017; Zabun & Yalanız, 2021) bugüne kadar parti programları bazlı çeşitli çalışmalar yürütülmekle birlikte ilk defa aynı anda Millî Görüş iddiasındaki iki partinin resmi parti metinlerinin en öne çıkan dokümanlarından olan parti programları bazında bu araştırmanın yazım dönemi itibarıyla henüz bir çalışma üretilmediği görülmüştür. Bu minvalde araştırmanın bu kısmından itibaren; aynı zamanda rakip iki Millî Görüş partisinin, "insan ve devlet ilişkileri", "siyasal pozisyon", "temel hak ve özgürlükler", "hukuk ve yargı", "demokrasi", "kamu yönetimi", "siyasal hayat ve kurumlar" ve "uluslararası ilişkiler" olmak üzere toplam sekiz alt başlıkta bir sınıflandırma ile incelenmesine ve analizine geçilecektir.

2.1. İnsan ve Devlet İlişkileri

Saadet'in Parti Programı'nda on iki defa "birey" sözcüğü veya türevi, yüz otuz altı defa "insan" sözcüğü ve türevi ve elli bir defa "devlet" sözcüğü kullanılmıştır. Yeniden Refah Programı'nda on dokuz defa "birey" sözcüğü veya türevi, kırk dokuz defa "insan" sözcüğü ve türevi ve seksen dokuz defa "devlet" sözcüğü kullanılmıştır. Bu bakımdan her iki parti açısından insan, birey kullanımından daha fazla vurgu tercihi içermiştir. Bu noktada iki parti programının baskın siyasal ruhuna uygun bir biçimde insan ve devlet ilişkilerine yönelik sorumluluk boyutu evvela önem kazanmaktadır. Bu açıdan insanın sorumlulukları ve devletin sorumlulukları şeklinde iki yönden bir yaklaşım üretildiği ileri sürülebilir.

İnsanın sorumlulukları yönünden; Saadet Programında, insanın siyasal bir varlık olduğu ve insanların bireysel ahlaki sorumlulukları kadar toplumsal ve siyasal düzene karşı da sorumlu olduğu (Saadet, 2019: 5) ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda; devletin millet için var olduğu ilkesine dayanarak "gardiyan devlet" yerine "garson devlet" olacağı (Yeniden Refah, 2025) ifade edilmiştir. Bu yönden Saadet Programı'nın Yeniden Refah'a göre daha belirgin bir şekilde insana da devlet ile ilişkilerinde sorumluluk yüklediği anlaşılmaktadır.

Devletin varlık nedeni ve sorumlulukları yönünden ise Saadet Programında (2019: 5-7, 40, 49); devletin insanlar için bir araç olması gerekirken insanlar üzerinde tahakküm oluşturan bir amaca dönüştüğü, uluslararası sistemin ve küresel sermayenin devlet ve insan arasındaki sorunların temel nedeni olduğu, devletin toplumun her bir bireyinin kimlik ve değerlerini dikkate alan toplumsal uzlaşma zemini ve hoşgörü eksenini oluşturması gerektiği, toplumsal ve siyasal meşruiyetin kaynağının adalet olduğu ve adaletli bir yönetim yapısıyla devlet bekasının tesis edilebileceği, emek mücadelesinde IMF ve Dünya Bankası gibi kapitalist araçların dayatmalarına karşın devletin işçinin yanında yer almasının sağlanacağı, devletin vatandaşların can ve mal güvenliğini koruma sorumluluğu olduğu, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda (2025); devlet ve millet kaynaşmasının sağlanacağı, anayasanın 10. ve 14. maddelerinde anlam bulduğu ileri sürülen insanın manevi varlığının gelişmesini önceleyecekleri, devletin temel hak ve özgürlüklerin kefi olduğu, devletin tüm vatandaşlara temel hizmetleri eksiksiz

⁹ Dahası Fatih Erbakan, "İki kutuplu bir siyaset olmaması gerektiğini, güçlü bir üçüncü alternatifi olması gerektiğini eskiden beri ifade ediyoruz. Bunun için de Saadet Partisi ve Gelecek Partisi gibi Millî Görüş fikriyatına yakın partilerle bir seçim ittifakı yapılabilir bir sinerji oluşturabilir. Vatandaş da istiyor, tabanlarımız da istiyor ancak şu ana kadar resmi olarak bitmiş bir şey yok" ifadelerini kullanmıştır (Anka, 2025). Arıkan ise ilgili görüşmelerin Saadet ile Yeniden Refah arasında bir birleşme süreci içermediğini, seçim iş birliğine ilişkin olduğunu açıklamıştır (Halk Tv, 2025).

sunma sorumluluğu olduğu, devletin siyasal, hukuki, toplumsal ve ekonomik alanlarda adaletin güvencesi olduğu, devletin ayrıcalıklı bir grubun tekelinde olamayacağı, ahlak, erdem, ehliyet ve liyakatin devlet yönetimindeki temel ölçüleri olduğu, devletin eğitim ve sağlık hizmetlerini ücretsiz karşılaması gerektiği, devletin milli geliri adil paylaştırmaya yönelik önlemleri alması gerektiği, ifade edilmiştir.

“İnsan ve devlet ilişkileri” bakımından, ilk olarak her iki parti programında Batı tipi bir bakış ya da liberal bir yaklaşım ürünü olarak birey söyleminden daha çok İslami ve muhafazakâr bir bakış açısını önceleyecek bir biçimde insan söylemi üzerinden devletin yorumlandığı öne sürülebilir. İkinci olarak Saadet, devlete, insanların kapitalist dünya anlayışından koruyarak can ve mal güvenliğini temin eden adil bir yönetim işlevi yüklerken Yeniden Refah, küresel boyuta bu bağlamda özel bir vurgu geliştirmese de devletin hak ve özgürlükleri uygulayan, kamu hizmetlerini liyakatli kamu yöneticileri aracılığıyla ve adil bir yönetim biçimiyle yürütmesine dikkat çekerek benzer bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bununla birlikte her iki programda insana karşı devlet daha edilgen bir konumda sunularak insan için bir siyasal araç olarak anlam bulmuştur.

2.2. Siyasal Pozisyon

Her iki parti programında *ideolojik ilkeleri* ve *ideolojik hedefleri* niteleyen iki boyutta incelenebilecek söylemler öne çıkmıştır.

İlk olarak *ideolojik ilkeler ve yaklaşımlar* yönünden Saadet Programı’nda (2019: 6, 12, 15, 19, 32, 43, 61, 67, 70); temel ilkelerinin ahlaki ve manevi değerler ile hak ve adalet anlayışları olduğu, hiçbir ideolojinin hukukun üstünlüğü ilkesinin önüne geçemeyeceği, ekonomi yönetiminin küresel sermayeye terk edildiği, çok uluslu ve küresel şirketlere bağımlı hale getiren tarım kotalarının kaldırılacağı, küreselleşmenin baskın gücüne karşın ailenin dalgakıran işlevi göreceği ve sürekli korunması gerektiği, mevcut küresel sisteminin teknoloji üzerinden tahakküm gerçekleştirdiği, Batılı ülkelerin eski emperyalist ve sömürgeci alışkanlıklarından kurtulamadıkları, Sovyet Birliği’nin dağılmasından sonra hegemonya mücadelesine devam edildiği, ırkçı emperyalizmin en önemli küresel aracının faizci kapitalist sistem olduğu, adaletin tesisi için hukukun üstünlüğünü savundukları, parti programlarının ruhunda ahlak, adalet, huzur, barış, kardeşlik, insan hakları ve özgürlüklerin bulunduğu, ifade edilmiştir. Saadet Programı’nın yalnızca son sayfasını oluşturan Sonuç kısmında Millî Görüş vurgusuna yer verilmiş ve Millî Görüş için, “hakkı üstün tutan, maneviyatçı olan ve nefsi davranmamayı ilke edinen milletimizin kendi dünya görüşüdür.” (2019: 70) şeklinde bir tanımına yer verilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda ise (2025), Saadet Partisi’nin aksine Programın “Temel İlkeler” başlıklı ilk kısmının ilk cümlesine; “milletimiz tarafından yüzyıllardır özümsemiş bulunan Millî Görüş zihniyetini temel alacağız” ifadeleri ile başlanmıştır. Program’da devamlı; hak ve adaletin üstün tutulacağı, ahlak ve maneviyatın önceleneceği, milletin milli ve manevi değerler etrafında birleştirilerek bölünmezliğinin sağlanacağı, toplumun ve ülkenin güvencesi olarak nitelendirilen aile kurumunun güçlendirilmesine çalışacakları, Anayasanın 11, 19, 22, 26, 29. maddelerinde anlam bulan hak, adalet, ahlak, erdem temelli bir toplumsal düzen için ahlak ve maneviyatı üstün tutacakları, eğitim sisteminin ahlak, maneviyat ve erdem gibi değerleri bilimsel bilgiler kadar önceleyecek şekilde yeniden tasarlayacakları, yasalar tarafından ebeveynlere sağlanan çocuklarına ahlaki ve dinsel eğitim yaptırma hakkının en etkili biçimde kullanılmasına yardımcı olacak adımların atılması gerektiği, manevi değerlere ve inancına bağlı bir milliyetçilik anlayışına sahip oldukları, terörle mücadelede manevi kalkınmanın da gerekli olduğu, Türkiye’de Doğusuyla Batısıyla “İslam kardeşliği” bilincinin kurtuluş anahtarı olduğu, Doğu ve Güneydoğu’da yaşayan vatandaşların İslam dünyasının şerefli bir kavmini ve parçasını oluşturdukları, bölgenin meselelerinin İslam faktörü dışlanarak çözülemeyeceği, bölgede maddi ve manevi kalkınmanın sağlanması gerektiği, Hollywood aracılığıyla dünyaya yayılan propagandaya karşı Türkiye’nin sinemada İslam dünyasının öncüsü haline getirilerek İslam ülkelerine eserlerini ihraç edeceği, turizmde özellikle Ortadoğu ve Arap ülkelerinden gelecek turistler için özel deniz alanlarının oluşturulacağı gibi söylemler öne çıkmıştır.

Saadet Programında ahlak ve adalet temelli ve Batı karşıtı bir söylem öne çıkarken Yeniden Refah Programında yine ahlak ve adalet temelli ancak daha çok İslami hedeflerin açıkça dile getirildiği bir söylem öne çıkmıştır.

Saadet Programında yerli katma değer, yerli tohum, yerli bilişim sistemleri, yerli ilaç, yerli askeri teknoloji, yerli savunma sanayi gibi kullanımlarda “yerli” ve türevi sözcükler toplamda on bir defa kullanılırken Yeniden Refah Programı’nda çoğunlukla milli sözcüğü ile bir arada kullanılacak şekilde yerli sığır, yerli hayvan, yerli tohum, yerli tarım, yerli teknoloji, yerli yazılım, yerli savunma, yerli silah, yerli helikopter, yerli ekonomi, yerli üretim, yerli sanayi gibi çeşitli kullanımlarda olmak üzere toplamda otuz defa kullanılmıştır. Bu bakımdan Yeniden Refah Programı’nda “yerli ve milli” vurgusu Saadet Programı’na göre daha baskındır. Kaldı ki milli sözcüğü Saadet Programında Yeniden Refah’a göre daha az sayıda farklı niteleme ile toplamda on dokuz defa kullanılırken Yeniden Refah Programında toplamda altmış defa milli değer, milli kalkınma, milli bünye, milli duruş, milli tavuk şirketleri, milli aşı, milli şiiir, milli ruh gibi birbirinden farklı nitelermelerle kullanılmıştır.

Saadet Programında yirmi iki defa “millet” sözcüğü ve türevi kullanılırken, bunlardan on dördü “milletimiz” şeklinde yer alırken Yeniden Refah Programında kırk bir defa “millet” sözcüğü ve türevi kullanılırken bunlardan on dokuzu “milletimiz” şeklinde geçmiştir. Her iki partinin programlarında “milletimiz” ifadesi alıntılanmalar hariç herhangi bir ön niteleme (Türk milleti, Müslüman milleti, Türkiye milleti vb.) içermeksizin kullanılmıştır. Bu bakımdan belli bir ırk/ulus üzerinden millet tanımından her iki parti tarafından kaçınıldığı anlaşılmaktadır.

Siyasal hedefler yönünden bakıldığında Saadet Programı’nda (2019: 6-7, 9-10, 70); partilerinin hiç kimsenin etnik, dilsel, dinsel ve mezhepsel kimliğinin, dünyevi ve siyasi fikrinin ve cinsiyeti nedeniyle tahakküm altına alınmadığı bir Türkiye’yi istedikleri, tüm alanlarda tam bağımsız Türkiye’nin hedeflendiği, güçlü Türkiye’nin kendi medeniyetinin köklerinin bilincinde olan bir topluma, adil bir yönetime ve hukuk sistemine, milli bir orduya dayanması gerektiği, Türkiye’nin tarihi müktesebatı ve medeniyet değerinin bölgesel ve küresel düzeyde öncülük yapabilecek bir tecrübeye sahip olduğu, “Yeniden Büyük Türkiye” vizyonuna sahip oldukları, Milli Görüş anlayışı ile tüm insanlığa hakka ve adalete dayalı “Yeni Bir Dünya” görevi yüklendiği, gerçek demokrasi ve güçlü adil yönetim gibi hedefler içerisinde oldukları, belirtilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); tüm insanlığa adalet getirmeye ve insan haklarını sağlamaya çalışacakları, millet iradesinin her türlü beşeri gücün üstünde tutulacağı, siyasette uzlaşma hedefli yapıcı bir siyaset izleyecekleri, maddi ve manevi kalkınmayı birlikte gerçekleştirecekleri, insanlığın kurtuluşunda gerekli tüm ilmi, ahlaki, iktisadi ve siyasal adımları atacakları, yeniden örnek bir medeniyet inşasını başarmak istedikleri, “Yaşanabilir bir Türkiye” ve “Yeniden Büyük Türkiye” hedefleri içerisinde oldukları, adaletin her alanda tam olarak yerleşmesinin temel amaçları olduğu, manevi, ahlaki ve medeniyet değerlerini dikkate almayan bir eğitim sistemi ile “Yeniden Büyük Türkiye” ve “Yeni Bir Dünya” hedeflerine ulaşamayacağı, yeni nesillerin “önce ahlak ve maneviyat” ilkesince dini ve ahlaki özellikleri kuşanmasını sağlayacakları, müfredat derslerinde ilgili tüm İslam bilginlerinin bilime katkılarının öğretileceği, benzer üniversitelerin ve bölümlerin siyasetçilerin ve siyasetin baskısıyla açılmasına son verileceği, Türkiye’yi yararı olacağı düşünülen yabancı göçmenlerin Türk vatandaşlığına alınabileceği, “Doğu-Güneydoğu” politikalarında Erbakan’ın başbakanlığı döneminde benimsenen Doğu-Güneydoğu Anadolu Kalkınma hamlesinin takipçisi olacakları, Doğu-Güneydoğu meselesinin çözümünde Milli Eğitim Bakanlığını, Kültür Bakanlığını, Diyanet İşleri Başkanlığını, ilahiyat fakültelerini ve TRT’yi etkin bir şekilde sürece dahil edecekleri ifade edilmiştir.

Saadet Programında siyasal hedefler içerisinde Yeniden Refah ile “Yeniden Büyük Türkiye” ile “Yeni Bir Dünya” sloganlarında ortaklaştığı açık bir şekilde görülmektedir. Bununla birlikte Erbakan’ın Milli Görüş söylemlerinde sıklıkla görülen adil düzen, ahlak, maneviyat, manevi kalkınma gibi çeşitli sözcüklerin kullanımına bakıldığında evvela Saadet Programında; adil ekonomik düzen, adil paylaşım, adil düzen şeklinde farklı biçimlerde “adil” sözcüğü otuz bir defa kullanılmış, Yeniden Refah Programında adil ekonomik düzen, adil paylaşım şeklinde toplamda on yedi defa kullanılmıştır. Adil düzen ve adil sözcükleri Saadet Programında daha fazla olmakla birlikte “önce ahlak ve maneviyat” sloganı ise Yeniden Refah Programında daha fazla kullanılmıştır. Nitekim Saadet Programında ahlak sözcüğü toplamda on sekiz defa, maneviyat sözcüğü toplamda beş defa, “ahlak ve maneviyat” şeklinde bir Millî Görüş sloganı halinde üç defa kullanılırken Yeniden Refah Programında ahlak sözcüğü otuz altı defa, maneviyat sözcüğü on iki defa, “ahlak ve maneviyat” şeklinde ise maneviyat sözcüğünün geçtiği on iki kullanımın tamamında birlikte kullanılmıştır. Bu açıdan Yeniden Refah Programında “önce

ahlak ve maneviyat” sloganı, Saadet’e göre daha fazla tercih edilmiştir. Ayrıca “manevi kalkınma” sözcüğü Saadet Programında üç defa, Yeniden Refah Programında sekiz defa kullanılmıştır.

Saadet ve Yeniden Refah programlarında ortaklaşacak bir biçimde Kürt sözcüğü hiçbir şekilde kullanılmamış; Saadet Programında Kürt meselesi dolaylı bir şekilde dahi yer bulamazken Yeniden Refah Programında “Doğu ve Güneydoğu” meselesi olarak İslami bir çözüm çabası sunulmaya çalışılarak yer bulmuştur. Bu açıdan Saadet Programında Kürt meselesi doğrudan çözümü hedeflenen bir mesele olarak yer bulmazken Yeniden Refah Programında özel vurguların “Kürt” sözcüğü kullanılmadan geliştirildiği görülmüştür. Bu açıdan Kürtlerin, lafzen daha çok Yeniden Refah için olmak üzere bir İslam ya da Müslüman kimliği içerisinde tahayyül edildiği öne sürülebilir.

Her iki partinin programlarında “hak” (hak, haklı, haksız), “İslam”, “Müslüman”, “din”, “inanç”, “faiz”, “medeniyet”, “batıl”, “zulüm”, “helal”, “haram”, “haçlı” gibi sözcük ya da türevleri kullanılmıştır. Saadet Programında İslam on dört defa, Müslüman bir defa, din otuz dört defa, inanç yedi defa, faiz on defa, medeniyet sekiz defa, hak yüz bir defa, zulüm iki defa kullanılmıştır. Yeniden Refah Programında İslam on iki defa, Müslüman dokuz defa, inanç on dört defa, medeniyet üç defa, hak seksen dört defa, zulüm iki defa kullanılmıştır. Buna karşın Yeniden Refah Programında “haçlı zihniyet”, “helal”, “haram” gibi sözcük kullanımları yer alırken Saadet Programında bulunmamaktadır. Bu açıdan Yeniden Refah Programı sözcüklerin kullanımı itibarıyla daha İslami vurgu içerirken her iki partinin “hak” mücadelesinde önemli oranda ortaklaşan bir söylem geliştirdiği ifade edilebilir.

2.3. Temel Hak ve Özgürlükler

Saadet Programında (2019, 9, 11, 49, 68), devletin tüm erkleriyle temel hak ve özgürlükleri koruma ve adaleti tesis etme görevinin olduğu, Türkiye’de her bir vatandaşın haklar bakımından eşit olduğu, özgürlük ve güvenlik olgularını birbirlerine tercih eden değil birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak gördükleri, baskı, totalitarizm ve faşizmin insanlara huzur vermediği, tüm insanlığın huzuru için tüm dünyada temel hak ve özgürlüklerin hakimiyetinin kurulması gerektiği, II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşmelerin kâğıt üstünde kalmaması gerektiği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025), tüm insanlara dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin adil davranacakları, herhangi bir ayırım olmaksızın herkesin temel hak ve özgürlüklerinin tam olarak güvence altına alınacağı, kendilerine göre hak anlayışının “yaşamın korunması”, “emekten doğan haklar”, “adalet gereği doğan haklar” ve “karşılıklı rıza ile gerçekleştirilen sözleşmelerden doğan haklar” olmak üzere dört nedenden doğduğu, temel hak ve özgürlüklerin anayasada yoruma kapalı bir biçimde sınırlamaları ile birlikte net bir şekilde sayılacağı, herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliğine sahip kılınacağı, Doğu ve Güneydoğu meselesinde bölge halkının can ve mal güvenliğinin sağlanarak vatandaşlık haklarının korunacağı, bölge vatandaşlarının ana dillerini öğrenim ve kullanım hakları üzerindeki baskının kaldırılacağı ifade edilmiştir.

Yukarıdaki hususlar ile ilgili iki parti programındaki ilgili söylemler ve vurgular bir araya getirildiğinde; “birey/insan hakları”, “kadın hakları”, “ifade ve örgütlenme özgürlüğü”, “basın ve medya özgürlüğü” ve “hayvan hakları” şeklinde beş yönden bir inceleme olanağı ortaya çıkmıştır.

İlk olarak *bireysel haklar ya da insan hakları* yönünden; Saadet Programında (2019: 7, 11, 49), insanın emekten, karşılıklı rızadan ve adaletten doğan doğuştan hakları bulunduğu ve herhangi bir kuvvete, çoğunluğa ya da imtiyaza pazarlık konusu edilemeyeceği, inanç, ırk, mezhep, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal aidiyet, servet, siyasi görüş ayırt edilmeksizin insan haklarının pazarlık konusu edilmeden uygulanacağı, insanların asgari düzeyde özgürlüklerinden vazgeçtikleri ancak azami düzeyde güvenliklerinin garanti altına alındığı bir düzeni talep ettikleri, iç güvenlik hizmetlerinin insan haklarını dikkate alarak sunulması gerektiği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); insanın yaşamdan, emekten, adaletten ve rızadan doğan haklarının hiçbir kuvvet ve imtiyaz için kısıtlanamayacağı, yaşam hakkının, aklın, malın, neslin ve inancın korunması boyutlarından oluştuğu, maddi ve manevi her türlü işkencenin insanlık suçlarından biri olarak değerlendirileceği, suçun şahsiliği ilkesiyle suçun sorumlusu kişinin yakınlarının özgürlük ve güvenliklerinin sağlanmasına yönelik her türlü tedbirin alınacağı, Ceza İnfaz kurumlarının insan haklarına titizlikle uyan ve hükümlüleri topluma yeniden kazandıran kurumlar haline getirileceği, üniversitelerde atama ve yükselme kriterlerinin birbirinden farklı olmasının adaletsizliğe yol açtığı,

akademik kadrolara atamadaki keyfilikğin kati suretle kaldırılacağı, Doğu ve Güneydoğu meselesinin çözümüne katkı sunması amacıyla “İnsan Hakları Yüksek Kurulu” ve “İnsan Hakları Müsteşarlığı” oluşturulacağı, ifade edilmiştir.

İnsan haklarının yaşam, emek, rıza ve adalet boyutları ve iç güvenlik alanındaki hizmetler ve uygulamalarda insan haklarının öncelenmesi konularında her iki partinin ortaklaştığı görülmüştür. Bununla birlikte Saadet Programında toplum kesimleri arasında herhangi bir nedenle insan hakkı ayırımının yapılmayacağı ve özgürlük lehine güvenlik anlayışının tasarlanacağı vurgulanırken Yeniden Refah Programında suçun şahsiliği ilkesinin korunacağı, üniversitelerde akademisyenlerin özlük haklarına yönelik adaletsizliklerin giderileceği ve (Kürt meselesinde) birer insan hakları kurulu ve müsteşarlığı oluşturulacağı vaatleri yer bulmuştur. Bu açıdan Yeniden Refah Programının, Saadet Programı ile temel hak ve özgürlüklere yüklenen anlam boyutunda ortaklaşmakla birlikte somut uygulama ve vaatler boyutunda daha fazla söylem geliştirdiği ifade edilebilir.

İkinci olarak *kadın hakları* yönünden; Saadet Programında (2019: 44-45), kadın ve erkeğin birbirlerine göre farklılıklarının olduğu ancak bu farklılıkların iki cinsiyeti birleştirdiğine inanıldığı, kadınların temel hak ve özgürlüklerinin korunacağı, kadınların ülkede toplumsal konum ve haklar konusunda önemli sorunlar yaşadığı, kız çocuklarının ve kadınların eğitimlerinin yasal boyutta da güvence altına alınmasının ülkenin geleceği için büyük bir yatırım olduğu, tüketim kültüründe kadının cinsel bir meta olarak kullanılmasını önlemek üzere caydırıcı yasal düzenlemelere gidileceği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); 0-5 yaş arasındaki çocukların annelerine çocuk bakım maaşının bağlanacağı, kadın cinayetleri, çocuk istismarı, magandalık ve uyuşturucu kullanımı gibi sorunlara karşı eğitim çalışmaları yürütüleceği, kadınların imanlı ve inançlı nesillerin yetişmesinde öncü role sahip olduğu, Hz. Muhammed’in övgüsüne mazhar oldukları, kadının Allah tarafından yaratılan değişmez bir varlık olduğu, tüm hak ve özgürlüklere kadınların bir insan olarak doğuştan sahip oldukları, kadınların yalnızca çocuk doğuran ve çocuk bakan kimseler değil hayatın her alanında sorumluluk alan bireyler olduğu, iktidarlarında Kadın ve Aile Bakanlığının yeniden kurulacağı, kadına yönelik şiddet, taciz, negatif ayrımcılık, maddi ve manevi istismar, töre cinayetleri, zorla evlendirme gibi tüm hususlarda “önce ahlak ve maneviyat” ilkesi çerçevesinde ve bilimsel verilerle politika üretilerek yasal düzenlemelere girileceği, kadına yönelik şiddeti doğuran şartları ortadan kaldırmaya çalışacakları, kadına yönelik şiddetin önlenmesinde Diyanet’e görev yükleneceği, kültür emperyalizmi ile kadının istismarının engelleneceği, müspet kadın rol modellerin öne çıkarılacağı, kadın ve erkek arasında tamamlamıcılık unsurunun esas olacağı, kadınların sorunlarını ne erkek egemen bakış açısıyla ne de feminist bakış açısıyla ele alacakları, kadınları ilgilendiren konularında politika belirleme ve yasal düzenleme girişimlerinde kadın STK’ların önerilerinin dikkate alınacağı, kız çocuklarının ilk ve orta öğretimden sonra da eğitimlerine devam etmelerinin teşvik edileceği, boşanmış kadınların nafakalarının ayrılan eşin maddi olanakları yeterli değilse devlet tarafından oluşturulan bir fon içerisinde ödeneceği, İslam dünyasında ve tüm dünyada kadınların sorunlarının çözümü için D-8 ve D-60 organizasyonları içerisinde “Kadın ve Aileyi Koruma Teşkilatı” kurulacağı, ifade edilmiştir.

Kadın hakları konusunda Saadet Programının Yeniden Refah Programına göre daha dar kapsamlı olduğu açıktır. Her iki programda kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan cinsler olarak görüldüğü ve eğitim alanındaki haklarına ilişkin vurgular konusunda ortaklık söz konusudur. Bununla birlikte Saadet Programı belirgin bir şekilde erkek egemen bir anlayışla kadın hakları söylemi geliştirmiştir. Örneğin kadının cinsel metalaşmasına vurgu yapılırken erkeğin cinsel metalaşmasına programda yer verilmemiştir. Yeniden Refah Programında ise ne feminist ne de erkek egemen bakış açısı benimsenmediği belirtilmekle birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde kadınları erkeklerden ayıran bir anlayışla kadınlara yönelik teşkilatlanma vaatleri içerisine girildiği görülmüştür. Dahası Yeniden Refah Programı, kadın haklarına ilişkin Saadet Programından belirgin bir şekilde ayrılarak daha fazla vaatte bulunmuş ve dinsel ve İslami bir yaklaşım içerisinde olmuştur.

Üçüncü olarak *ifade ve örgütlenme özgürlüğü* yönünden; Saadet Programında (2019: 11), ifade ve örgütlenme özgürlüğünün demokrasinin zorunlu şartlarından olduğu, hakaret ve şiddet içermeyen fikir özgürlüğünü savundukları, bunun dışında siyasal iktidara yönelik olumsuz ifade özgürlüğünü kısıtlama ve cezalandırmaya yönelik tüm engelleri kaldıracakları, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı’nda (2025) ise şiddeti teşvik etme, iftira ve hakaret niteliği içermeye gibi durumlar oluşturmaması halinde

inanç, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına karşı oldukları, “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” ile ilgili tüm ilkelerin ve sınırlamaların, “basın özgürlüğü” gibi anayasa hükmü haline getirileceği, ifade edilmiştir.

Saadet Programının Yeniden Refah Programına göre ifade özgürlüğüne “demokrasi” bağlamında daha güçlü bir yaklaşım sunduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte ifade özgürlüğü ile basın özgürlüğü anayasal düzeyde korunması gereken temel hak ve özgürlükler içerisinde değerlendiren Yeniden Refah Programında Saadet Programında ayrılan bir şekilde ise ifade özgürlüğünü sınırlandıracak hususlar da öne çıkmıştır.

Dördüncü olarak *basın ve medya özgürlüğü* yönünden; Saadet Programında (2019: 11, 37), haber alma hakkının ve özgürlüğünün korunması ve medyada tarafsızlığın sağlanması için medya patronlarının yalnızca medya sektörü ile ilgili işlerde faaliyet gösterebilmesi şartının konulacağı, tutuklu ve yargı baskısı altındaki siyasilerin ve gazetecilerin haklarının korunacağı, siyasal kamuoyu oluşturanın en önemli araçlarından birinin basın olduğu, basın özgürlüğü ile ifade/düşünce özgürlüğünün ayrı düşünülemeyeceği, doğru habere ve bilgiye ulaşma hakkının, demokrasinin gereği olduğu, basın özgürlüğünün, toplumsal bir hak ve kolektif bir özgürlük anlayışına dayandığı, özgür, bağımsız, çok sesli bir yazılı ve görsel basın ortamının oluşturulacağı, medyanın tarafsız denetim kriterlerine tabi tutulacağı ve siyasal baskı aracına dönüştürülmeyeceği, medyada tekelleşme son verilerek evrensel boyutta tarafsız ve demokratik bir medya alanının inşa edileceği, yerel görsel ve yazılı medyanın yerel demokrasinin güçlendirilmesi için destekleneceği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); şiddeti teşvik etmediği ve milli, manevi ve ahlaki değerlere saygılı olduğu müddetçe basının özgür olduğu, yazılı ve görsel medya kuruluşlarının siyasal iktidarın tahakkümünden çıkarılması gerektiği, yazılı ve görsel medyada halkın haber alma özgürlüğünün kısıtlanmasına neden olabilecek bir medya kartelleşmesine olanak tanınmayacağı, terör, şiddet ve genel ahlaka aykırı olmadıkça sosyal medyaya erişim yavaşlatması ya da yasaklaması getirilmeyeceği, medyanın toplumu kutuplaştırmasını engelleyici her türlü çabanın gösterileceği, TRT’nin siyasal iktidarların televizyonuna dönüşmesinin engelleneceği, devlet kurumlarının ilanlarının basın ve medya kuruluşlarına adil bir şekilde dağıtımının sağlanacağı, medya aracılığıyla çocukların ve gençlerin genel ahlakının bozulmasına izin verilmeyecek sansür kapsamında değerlendirilmemesi gereken bir engelleme siyasetinin yürütüleceği, yerel medyanın güçlendirileceği ve RTÜK’ün şiddet ve ahlak gibi hassasiyetlere uygun çalışmasının sağlanacağı ifade edilmiştir.

Saadet Programında ifade özgürlüğü için olduğu gibi basın özgürlüğüne de “demokrasinin gereği” olarak anlam kazandırılmıştır. Bu açıdan Yeniden Refah’a göre Saadet Programı, ifade ve basın özgürlüğü konusunda demokrasiyi açık bir niteleme ile öne çıkarmıştır. Saadet Programında basın özgürlüğü; ifade özgürlüğü ve demokrasi ile bağlantılı bir biçimde ele alınırken, Yeniden Refah Programında bu şekilde güçlü bağlantı geliştirilmemiştir. Saadet Programında basın özgürlüğü, doğru bilgi ve haber alma hakkının tarafsız ve çok sesli bir basın ve medya ortamının sağlanarak oluşturulacağı savunulmuştur. Yeniden Refah Programında ise özel ve kamu yayın kuruluşlarının hem siyasal iktidar tekeline girmemesi istenirken hem de ahlaki, manevi ve milli değerlere aykırı olmaması temelinde kısıtlanan bir özgürlük içerisinde kalması savunulmuştur. Bu açıdan Saadet Programında basın ve medyanın demokratik bir anlayışla korunması üzerinde durulurken Yeniden Refah Programında demokrasiye atıfta bulunulmadan ve çeşitli sınırlamalara vurgu geliştirilerek daha dar kapsamlı bir özgürlük anlayışının ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Beşinci ve son olarak *hayvan hakları* yönünden bakıldığında Saadet Programı’nda bu konuya yönelik özel bir başlığa ya da herhangi bir hedefe yer verilmezken Yeniden Refah Programında ayrı bir başlık altında özel olarak yer verilmiştir. Bu bağlamda Saadet Partisi’nin aksine Yeniden Refah Programı’nda “Hayvan Hakları” başlığı altında özel bir program başlığı oluşturulmuştur. Bu çerçevede hayvanların birer canlı olarak insan üzerinde hakkı olduğu, şiddete uğrayan ya da öldürülen hayvanların yazı ve görsel medyanın haberleri süslemesinin sürdürülemeyeceği, İslam’ın hayvanlar da dahil tüm mahlukata şefkati emrettiği, hayvanlara yönelik işkencede cezai yaptırımların daha caydırıcı hale getirileceği ve etkili bir şekilde uygulanacağı, çiftleşme ve yavrilama dönemlerinde yapılan avlanmaya caydırıcı para cezalarının getirileceği, uygun şartlarda bulunmayan hayvanların petshoplarda satışına müsaade edilmeyeceği, hayvan barınaklarının belediyelerce düzenli denetiminin sağlanacağı ve nesli tükenmekte

olan hayvanlar konusunda yasaların özenle uygulanacağı ifade edilmiştir. Bu açılardan Yeniden Refah Programı, Saadet Programına göre hayvan hakları açık ara yer veren bir anlayışla hem dinsel yönden önemine dikkat çekilerek bir çerçeve oluşturulmuş hem de varlıklarının doğru bir şekilde yönetilmesine yönelik çeşitli hedeflerde bulunulmuştur.

2.4. Hukuk ve Yargı

İlgili parti programlarından; “yargının işleyişi” ile “hukuk ve yasalar” olmak üzeri iki yönden bir inceleme olanağı ortaya çıkmıştır.

İlk olarak *yargının işleyişi* yönünden; Saadet Programında (2019: 12-13, 49), halihazırda yargı erkinin hukukun üstünlüğünü sağlayamadığı, yargının kendi içerisinde siyasal kutuplaşma yaşadığı, adalet kurumlarının mağduriyet merkezlerine dönüştüğü, iktidarın siyasal talimatı ile harekete geçen ve kararlar veren bir yargı mekanizmasının felaket olduğu, yargının ağır işlediği ve insanların hukuk dışı arayışlara giriştiği, yargı bağımsızlığının ve tam tarafsızlığının sağlanacağı, toplumun, baroların, hakim ve savcılar ile akademisyenlerin beklentilerini dikkate alan bir biçimde yargı reformuna gidileceği, özel hayatın gizliliği, masumiyet karinesi, suçun şahsiliği, işkence ve kötü muamelenin yasak olması gibi ilkelerin güvenlik politikalarının vazgeçilmez unsurları olarak benimsenmesi ile yargıya güven oluşturabilecekleri, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); yargı organlarının hukukun üstünlüğüne dayanan ve adaleti tam olarak sağlayan bağımsız ve tarafsız kurumlar olması gerektiği, mahkemelerin işlevlerini hızlı ve bağımsız bir biçimde adaleti sağlamak üzere gerçekleştireceği, siyasetin ve siyasal iktidarın yargı süreçlerine müdahalesini asla kabul etmedikleri, herkesin masumiyet karinesine sahip olduğu varsayılarak ceza infazı gibi tutuklamaların uygulanmayacağı, ceza davalarında halktan seçilmiş jüri sisteminin uygulanmasını gerekli gördükleri, hukuk davalarında alternatif uyuşmazlık yollarının artırılması gerektiği, savcılarının duruşma salonlarındaki oturma yerlerinin yeniden düzenlenerek sanık müdafilerinden üstün oldukları algısının giderileceği, bir davada hakim değişiminin genel kurallara bağlanacağı ve hakimlik mesleğinin güvenliğinin zedelenmesinin önüne geçileceği, AYM’nin adil ve tarafsız işleyişi için üye seçiminin yeniden düzenleneceği, Yargıtay’a ve Danıştay’a içtihat mahkemeleri niteliği kazandırılacağı, AYM’den bölge mahkemelerine kadar tüm yargı birimlerinde iş yükünü azaltıcı tedbirlerin alınacağı, terör örgütleri ile hukuk içerisinde mücadele edilerek etkisiz hale getirileceği ifade edilmiştir.

Saadet Programında yargının siyasal iktidarın baskından uzak ve hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı kalarak tam tarafsız ve bağımsız bir işleyişe kavuşturulması, yargısal süreçlerin hızlı işletilmesi ve yargı süreçlerinde kişilerin tüm haklarının güvence altına alınmasının yargı güvenliğinin bir parçası olduğu görüşü ağır basmıştır. Yeniden Refah Programında ise yargının siyasetin etkisinden uzak kalması, bağımsız ve tarafsız kurumlar haline dönüşmesi, yargı süreçlerinin hızlandırılması ve yargılamalarda her türlü kişi hakkının korunması yönleri ile Saadet Programı ile ilkesel bazda bir ortak anlayış söz konusu olmuştur. Buna karşın Yeniden Refah Programı, halk jürisi oluşturma, AYM’nin üye seçiminin değiştirilmesi, Yargıtay ve Danıştay’ın kazandırılacağı işlev gibi çeşitli boyutlarda Saadet Programından ayrılarak yargının işleyişine yönelik somut nitelik içeren öneri ve hedefler belirlemiştir.

İkinci olarak *hukuk ve yasalar* yönünden; Saadet Programında (2019: 6, 13), önceliklerinin hukukun üstünlüğünü garanti altına almak olduğu, geniş bir toplumsal mutabakata dayalı ve insan hakları ile adalet temelli yeni bir anayasa hazırlanacağı, yargının işleyişinin hızlandırılması için usul yasalarında düzenlemeler yapılacağı, yapısal yargı reformları ile yürütmeyi kontrol eden siyasal iradenin yargıya müdahalesinin engelleneceği, halk oyu ile seçildikleri unutulmadan milletvekilleri ve belediye başkanları hakkında kesinleşen yargı kararları olmadıkça tutuksuz yargılanmalarını sağlayacak yasal düzenlemelere gidileceği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); hukukun üstünlüğünü benimsedikleri, parlamento tarafından temel değerlere ve milli bünyeye uygun yasaların çıkartılması gerektiği, herkesin dil, din, mezhep, ırk, cinsiyet, ten, siyasi düşünce, felsefi inanç ayrımı olmaksızın yasa önünde eşitliğinin geçerli olacağı, iddianamelerin hazırlanma süreleri ile ilgili düzenleme yapılacağı, toplumun manevi huzuru için uyuşmazlık davalarının hızlı bir şekilde çözüme kavuşturulmasının sağlanacağı, Adalet Akademisindeki müfredatın yalnızca mesleki eğitimle sınırlandırılmayacağı, avukatlık mesleğinin güvenilirliğinin artırılmasına çalışılacağı, Baroların avukatlar üzerinde vesayetçi bir yapı olmak yerine mesleki sorunları

çözen kurumlar haline dönüştürüleceği, alternatif baro seçeneklerini savundukları, on sene fiili avukatlık, beş sene fiili hakimlik ya da savcılık yapanlara arabuluculuk belgesinin verileceği, Hakimler ve Savcılar Kurulu'nun (HSK) üye sayısı ve seçim usullerinin bağımsızlık ilkesi gereğince yeniden yasal boyutta düzenleneceği, bir hakim ve savcının yalnızca HSK üyelerinin olduğu bir disiplin kurulunca değil, AYM, Yargıtay, Danıştay ve hukuk fakültesi akademisyenlerinden oluşan geniş bir disiplin kurulunca ancak meslekten çıkarılmasının sağlanacağı, ifade edilmiştir.

Saadet Programında hukuku ve adaleti üstün tutan bir anlayışla yargının siyasallaşmasını önleyici yasal tedbirler alacakları hedeflenmiştir. Yeniden Refah Programında ise hukuk üstünlüğünde ancak milli ve manevi değerlerle uyumlu bir yasa ve yargı düzeninin inşa edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda hâkim ve savcılarının yalnızca mesleki eğitimle sınırlandırılmaması gerektiği savunulmuştur. Saadet Programına göre avukatlardan barolara, HSK'den Adalet Akademisine kadar somut nitelemelerle çeşitli hedeflerin Yeniden Refah Programında sıralandığı açıktır. Bu bakımdan Saadet Programına göre Yeniden Refah Programı, yalnızca yargının işleyişinde değil yargıçların donanımı ve mesleki güvenlikleri ile HSK'nin düzenlenmesi gibi yasal reformlar boyutunda somut nitelikli öneri ve vaatlerde bulunmuştur.

2.5. Demokrasi

Her iki parti programına bakıldığında demokrasi, Saadet'in benimsediği bir ilke olarak belirlemiştir. Bu minvalde Saadet Programında *demokrasi* anlayışına ilişkin (2019: 8, 11, 14); kamu politikalarında sivil toplumun ve akademinin dahil edildiği istişari demokrasinin işletilmesi gerektiği, demokratik sistemlerde kamu yönetiminin temel ilkelerinden birinin şeffaflık olduğu, hesap verebilir ve denetlenebilir bir yönetim anlayışı ile hiçbir kamu yolsuzluğuna geçit verilmemesi gerektiği, demokrasinin esasının ifade özgürlüğü olduğu, partilerinin temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olan demokrasinin tam manasıyla uygulanmasının garantisi olduğu, tam demokrasi için gerekli düzenlemelerin hızla gerçekleştirileceği, demokrasilerin gelişebilmesi için farklı toplumsal görüşlerin siyaset arenasında örgütlü olabilme zorunluluğu olduğu, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı'nda (2025), yalnızca siyasal partilerin temsiline yönelik dolaylı bir anlatımla yer bulan *demokrasi* olgusu, başka herhangi bir konuda yer bulamamıştır. Yeniden Refah Programında bahsedilen şekilde yalnızca iki defa yer alan demokrasi sözcüğü, Saadet Programında “demokrasinin derinleşmesi”, “demokrasinin güçlendirilmesi”, “demokratik medya ortamı”, “demokrasi değeri”, “gerçek demokrasi”, “demokrasinin hakimiyeti”, “tam demokrasi” gibi kullanım biçimleriyle Yeniden Refah Programına göre güçlü bir şekilde on sekiz defa kullanılmıştır. Bu açıdan Yeniden Refah Programının demokrasi olgusuna yönelik veya ona yüklediği anlam açısından Saadet'e göre oldukça mesafeli bir tutum içerisinde olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan demokratik bir toplum ve yönetim inşasında sivil toplum kuruluşları (STK'lar) özel bir önemde yer almaya devam etmektedir. Bu noktada demokrasi başlığı altında iki partinin programlarında STK'lara ilişkin yaklaşım biçimlerinin de ortaya koyulması yararlı olacaktır.

STK'lara ilişkin; Saadet Programında (2019: 26, 33-35, 43), yapılaşma, altyapı ve çevre gibi unsurlarıyla turizme ilişkin kararlarda yöre halkının, STK'ların ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine katılımının artırılacağı, çevre konularında STK'lar iş birliğinin sağlanacağı ve etkin katılım işletileceği, kentsel kararlarda STK'ların etkinliğinin artırılacağı, çoğulcu ve sürdürülebilir bir sivil toplumdan yana taraftar oldukları, toplumsal ve ekonomik kalkınma süreçlerine tüm toplumsal kesimlerin daha etkin katılımının sağlanacağı, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda (2025) ise teknoloji ile ilgili kamu politikalarının belirlenmesinde, Türk dilinin ve kültürünün geliştirilmesinde, şehirlerarası ulaşım altyapısının planlanmasında, çevrenin, gençlerin, ailenin, kadınların ve dezavantajlı grupların korunmasında ilgili STK'larla iş birliği içerisinde hareket edileceği, vakıfçılık geleneğini sürdürecektir STK'ların teşvik edileceği, ifade edilmiştir.

STK'lar, Saadet Programında on sekiz defa, Yeniden Refah Programında on defa kullanıma konu olmuştur. Saadet Programında dernek ve sendika sözcükleri birer defa, vakıf sözcüğü ise üç defa kullanılmışken Yeniden Refah Programında vakıf ve sendika sözcükleri yalnızca birer defa kullanılırken dernek sözcüğü hiç yer almamıştır. Bununla birlikte her iki parti programında meslek odaları açıkça zikredilmemiştir. Saadet Programında çevre, turizm, kent, altyapı ve kalkınma süreçleri bağlamında, Yeniden Refah Programında teknoloji, kültür, altyapı, kent, çevre, gençler, kadınlar, aile ve engelliler bağlamında yer bulmuştur. STK olgusunun Yeniden Refah Programında politika süreçlerinde dikkate

alınması gereken bir unsur olarak yer bulan STK olgusu, Saadet Programında etkin katılım, çoğulculuk ve sürdürülebilirlik gibi demokratik ilkelerle desteklenerek bir anlayış ayrışması oluşmuştur.

2.6. Kamu Yönetimi

Genel olarak *kamu yönetimi* alanına ilişkin temel olarak Saadet Programında (2019: 8, 43), devletin temelinin adalet, adaletin güvencesinin ise ahlak olduğu, erdemsiz bir yönetim anlayışı olamayacağı, kamu kurum ve kuruluşları ile STK'lar arasında iş birliği ve koordinasyonun artırılacağı, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda ise tüm kamu hizmetlerinin hızlı, ucuz, kaliteli ve şeffaf bir biçimde yürütülmesi, rüşvet ve kayırmacılığa karşı güçlü bir mücadelenin sağlanması, anayasadaki idarenin eylem ve işlemlerine ilişkin kamu vicdanını yaralayan sınırlamaların yeniden gözden geçirileceği, kamu yöneticilerinin varlık nedeninin vatandaşla devlet arasında eşit konumda bulunarak ilgili hizmetleri zamanında ve usulünde yürütmek olduğu, kamu yöneticilerinin atamalarında ehliyet ve liyakatin öne çıkarılacağı, Türkiye için şeffaf alım usulleri ile yapılan adil bir kamu personel rejiminin gerekliliğine inandıkları, ifade edilmiştir. Bu yönüyle bürokrasinin işleyişine yönelik daha geniş ve çeşitli vurguların Yeniden Refah Programında yer bulduğu görülmekle birlikte kamu yönetimi alanı, iki parti programının verileri dikkate alındığında “merkezi bürokrasi” ve “yerel yönetimler” olmak üzere iki yönden inceleme olanağı sunmuştur.

İlk olarak *bürokrasi* yönünden; Saadet Programında (2019: 7-8, 12-13, 43, 51), devlet yönetiminin partizanca değil liyakate dayalı bir devlet yapısının inşası ile mümkün olabileceği, yönetimde yolsuzluk, nepotizm, kamu kaynakların israfının ahlaki erozyona, aidiyet ve adalet duygularının zedelenmesi ve devletin temellerinin sarsılmasına yol açtığı, iktidar partisinin propaganda aracına dönüşen TRT'nin yeniden tüm halkın vergileriyle finanse edilmesinin gerektirdiği kamu yararı gözetken kuruma dönüştürüleceği, merkezi yönetimde israftan uzak bir hizmet kalitesinin önceleneceği, kalkınma süreçlerine ilişkin mekanizmalarda STK'ların daha fazla katılımının sağlanacağı, karar alma ve uygulama süreçlerine esnek, katılımcı, şeffaf ve yeterli kapasiteye sahip güçlü bir sivil toplumun dahil edileceği, TSK'nin her türlü siyasal tartışmadan uzak tutulacağı gibi söylemler öne çıkmıştır.

Yeniden Refah Programı'nda (2025); güvenlik birimlerindeki çift başlılığın giderilerek savcılara bağlı adli kolluk kurumunun ihdasının derhal sağlanacağı, yetki ve sorumlulukları ile kurumsal nitelik kazanmayan ve görev çakışmasına neden olan Kamu Baş Denetçiliğinin kaldırılacağı, Ceza İnfaz kurumlarının bağımsız ve sivil denetim mekanizmaları tarafından düzenli bir biçimde denetleneceği, kamudaki bürokrasinin hantal işleyişinin sona erdirilerek her türlü kamu hizmetinin hızlı ve verimli bir şekilde yürütülmesi önceliğinde olacakları, mülki amirlerin görevlerini daha iyi yürütmelerini sağlamak üzere ilgili mevzuatın yeniden düzenleneceği, yolsuzluk, zimmet ve rüşvet biçimindeki toplumsal hastalığın kaldırılmasında “önce ahlak ve maneviyat” ilkesi ile kamu harcamalarında ve ihalelerinde şeffaflığı ve denetimi güvence altına alacakları, kamuda yolsuzluklara ilişkin özel ihtisas mahkemeleri aracılığıyla yargılamaların icra edileceği, gayri ahlaki konularda devletin ilgili kurumlarının etkili ve koordineli bir biçimde çalıştırılarak gençlerin korunacağı, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine atanacak kamu personelinin ön eğitim süreçlerinden geçecek idealist kimselerden oluşturulacağı, ilgili bölgelerdeki halka karşı kamu görevlilerinin yaklaşım biçimlerinin devlet-millet kaynaşması esasında olacağı, bürokratik işlemlerin asgariye indirilmesine yönelik önlemlerin alınacağı, e-devlet hizmetlerinin artırılarak e-devlet üzerinden nihai belge edinimi olanağı sunmaya yönelik düzenlemeler yapacakları, engellilerin kamuda istihdamında pozitif ayrımcılığın uygulanacağı, spor politikaları çerçevesinde Türkiye Spor Bilimleri Üniversitesi kurulacağı, ifade edilmiştir.

Saadet Programında, yolsuzluğun, israfın ve kayırmacılığın önlenmesi, liyakatli, adil ve şeffaf bir kamu yönetimi işleyişine geçilmesi, STK'larla iş birliği içerisinde katılımcı bir yönetim anlayışının sağlanması, TRT'nin kamu yararını gözetmesi ve TSK'nin siyasetten uzak tutulması savunulmuştur. Yeniden Refah Programında ise hızlı bir bürokrasinin işletilmesi, israfın, rüşvetin ve yolsuzluğun engellenmesi, kamu hizmetlerinde şeffaflığın sağlanması, e-devlet hizmetlerinin geliştirilmesi, cezaevlerindeki denetimin güçlendirilmesi, Kamu Baş Denetçiliği kurumunun kaldırılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine atanacak kamu görevlilerinin özel niteliklere haiz ve ön eğitim süreçlerinden geçerek atanması gibi daha çeşitli hedefler ve vaatler yer almıştır. Bu açıdan kamuda yolsuzluk, rüşvet ve israfın önlenmesi ile şeffaflığın sağlanması konusunda her iki parti programında

ortak bir yaklaşım söz konusu iken Yeniden Refah Programı bürokraside Saadet Programına göre daha somut kurumsal reformlara ve yeniliklere de yer verdiği ifade edilebilir.

İkinci olarak *yerel yönetimler* yönünden; Saadet Programında (2019: 35), Türkiye’de demokrasinin geliştirilebilmesinin araçlarından birinin de yerel yönetim sisteminin değişmesi ile mümkün olabileceği, ortak katılımı yerel sorunların giderileceği, büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasındaki yetki karmaşasına son verilecek bir yerel yönetim reformu yapılacağı, yerinde yerel yönetim anlayışının şeffaflık ve denetlenebilirlik ilkeleri çerçevesinde güçlendirileceği, savunma, dış politika, adalet, iç güvenlik ve vergi hizmetleri dışındaki merkezi yönetim işlerinin belli bir programlar illere ve yerel yönetimlere devredileceği (muğlak bir kullanım), belediyelere sürdürülebilir, iklim dostu ve yeşil kent/şehir anlayışına uygun işlevler yükleneceği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); milli birlik ve bütünlüğü bozmayacak bir biçimde yerel yönetimlerin güçlendirileceği, belediyelerin özel sektör ve sanayi kuruluşları ile yakın işbirliği içerisinde istihdamı artırıcı girişimlerde yer almasının sağlanacağı, halkın refah düzeyinin artırılmasında belediye iktisadi teşekküllerinin halkın ortak olduğu bir sistemle pay alabilmelerinin sağlanacağı, belediyeler ve muhtarlıklarla ilgili yasaların geliştirilerek daha hızlı ve etkili çalışmalarının sağlanacağı, engellilere yönelik kamunun ve yerel yönetimlerin birlikte çalışacağı, ifade edilmiştir.

Saadet Programında açık bir şekilde yerel yönetimler, demokrasi bağlamında bir değerlendirmeye konu edilerek katılımcı, şeffaf, denetlenebilir, sürdürülebilir ve yerinden yönetim ilkesini benimseyen bir şekilde yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesi ve güçlendirilmesi amacı öne çıkmıştır. Yeniden Refah Programında ise belediyelerin üniter yapıya zarar vermeyecek bir şekilde ekonomik kalkınma temelli bir biçimde güçlendirilmesi gerektiği öne çıkarılmıştır.

2.7. Siyasal Hayat ve Kurumlar

Öncelikle Saadet Programında (2019: 6, 14, 35), toplumsal kutuplaşmanın, tarihsel ortak aidiyet duygularını zedeleyeceği, siyasetin finansmanının şeffaflaştırılabilmesi için gerekli yasal düzenlemelere gidileceği, Türkiye’de demokrasinin derinleşmesi için katılımcı ve çoğulcu bir siyasi rejimin hayata geçirilebilmesi gerektiği, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı’nda (2025) ise hukukun üstünlüğüne dayalı kuvvetler ayrımı ilkesinin benimseneceği, kuvvetler ayrılığını gözetmeyen ve kuralları muğlak olan pek çok dünya örneğinin kötü sonuçları olduğu, dış güçlerin Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle siyasal, dinsel ve etnik ayrışma çabalarına giriştiği, devletin bekasının hak ve adalet temelli bir düzenin inşası ile mümkün olabileceği, ifade edilmiştir. Bu açıdan Saadet Programı çoğulcu demokratik bir rejim hedefini öne çıkarırken Yeniden Refah Programı kuvvetler ayrılığı ilkesinin iyi işletildiği adil bir rejim hedefini öne çıkardığı ifade edilebilir. Bu noktada iki parti programında siyasal hayatın önemli kurumları olarak siyasal partilere, seçimlere ve hükümetlere yönelik program hedeflerini incelemek yerinde olacaktır.

İlk olarak *siyasal partiler* yönünden; Saadet Programında (2019: 14), siyasal partilerin demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları oldukları, eşit şartlarda seçimlere girme ve yarışma konusunda siyasal partilerin teşkilatlanma ve faaliyet yürütmelerine ilişkin engellerin kaldırılması gerektiği, siyasi partilere devlet yardımının seçime giren her bir partiye aldığı oy oranına göre adil bir biçimde dağıtılacağı, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı’nda (2025); siyasi partilerle ilgili ya da siyasi parti üyeliğinden kaynaklı tüm davaların AYM tarafından görülmesinin sağlanacağı, siyasal partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olduğu, TBMM’de farklı fikirler serdeden partilerin temsilini demokrasinin gereği olarak gördükleri, TBMM’deki sandalye sayısının azaltılacağı, ifade edilmiştir.

Saadet Programı, daha çoğulcu ve çeşitli bir parti sistemini hedeflerken Yeniden Refah Programı TBMM’de çeşitliliği olumlu bulmakla birlikte TBMM üye sayısının azaltılmasını ve siyasi partilerin tüzel kişilikleri ile siyasi parti yöneticilerinin davalarının AYM tarafından görülmesi hedefinde olmuştur.

İkinci olarak *seçimler* yönünden; Saadet Programında (2019: 14), seçme ve seçilme yaşının düşürülmesinin olumlu olmakla birlikte demokratik çoğulculuk namına yeterli olmadığı, temsil adaletinin sağlanarak yasamada farklı toplum kesimlerinin çeşitliliğinin sağlanması gerektiği, seçim barajının kaldırılacağı, seçim kampanyalarında kamu olanaklarını kullanarak kamu harcaması yapılmasını engelleyecek yasal düzenlemelere gidileceği, seçim sürecine girildiğinde iç işleri, ulaştırma ve adalet bakanlarının değiştirilmesi ve mülki amirlerin seçimlere müdahalesinin önüne geçileceği,

referandum kurumuna daha fazla işlerlik kazandırılarak önemli yasal reformların toplum onayına götürüleceği, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda (2025) ise millet vetosu ve halk teşebbüsü gibi siyasal kurumları hayata geçirerek halkın yasama ve yürütme faaliyetlerine doğrudan katılımının sağlanacağı, yasamada çeşitliliğin demokrasinin gereği olduğu ve seçim barajının %5 düzeyine düşürülmesinin makul gözüktüğü, yasamada temsilci sayısının azaltılması gerektiği, ifade edilmiştir.

Saadet Programında seçim barajının kaldırılması gibi seçim sistemini oldukça etkileyecek bir hedef belirlenmiş, parlamentoda çoğulcu bir zeminin demokrasi namına gerekli olduğu ve referanduma daha fazla başvurulması gerektiği belirtilmiş ve seçim kampanya dönemlerinde kamu harcamalarından devlet birimlerine kadar siyasal iktidarın etkisinin ortadan kaldırılması hedefleri öne çıkmıştır. Yeniden Refah Programında Saadet Programında referandumun daha fazla kullanımı hedefine benzer bir şekilde millet vetosu ve halk teşebbüsü gibi siyasal araçların kullanımı hedefine ayrıca yer verilmiştir. Bununla birlikte Saadet Programında seçim barajının kaldırılması hedeflenirken Yeniden Refah Programında %5 oranı verilerek tümenden bir ulusal seçim barajının kaldırılmasına karşı çıkıldığı görülmüştür.

Üçüncü ve son olarak *hükümetler* (daha çok hükümet sistemi) yönünden; Saadet Programında (2019: 8-9,12-13), devlet yönetiminde tek adam yönetimi yerine karar alma süreçlerinde istişareyi esas alan katılımcı yönetim anlayışında oldukları, hızlı siyasal ve popülist kararların devlette süreklilik ilkesini ve devlete olan güveni zedeleyeceği, Türkiye'deki yeni hükümet sisteminin yapısal sorunları nedeniyle kamuda etkin, verimli ve şeffaf bir hizmetle merkezi yönetim işleyişi sağlayamadığı, yeni hükümet sistemi ile yasamanın yürütme üzerindeki denetiminin elinden alındığı, yürütmeyi denetleyecek olan yargının yeni hükümet sistemi ile yürütmenin etkisi altına girdiği, yeni hükümet sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiği, hükümet sisteminin kuvvet ayrılığı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri çerçevesinde yapılandırılması gerektiği, ifade edilmiştir. Yeniden Refah Programı'nda (2025) ise yürütme organının adil, şeffaf ve denetlenebilir bir icra makamı olduğu, yürütme organının kuvvetler ayrımı ilkesine göre yasama organı ile uyum içerisinde çalışması gerektiği, kuvvetler ayrılığını tam olarak uygulayan, TBMM'nin işlevinin korunduğu ve başkanın denetlenebildiği bir başkanlık sisteminin öncelikli hedeflerinden olduğu, ifade edilmiştir.

Saadet Programında Türkiye'de 2017 referandumundan sonra uygulamaya konulan yeni cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile kuvvetler ayrılığının uygulanamadığı ve yeni hükümet sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiği savunulmuştur. Her iki parti programında yeniden parlamenter sisteme geçilmesi yönünde açık bir hedef yer almazken Yeniden Refah Programı, açık bir şekilde başkanlık sisteminden yana olduğunu ancak kuvvetler ayrılığının uygulanmasını, yürütmenin denetlenebilir olmasını ve yasamanın işlevlerini korumasını şart koşmuştur. Bu açıdan her iki parti programında parlamenter sisteme dönüş hedefi yer almazken yine ortak bir biçimde katı kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun hareket edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

2.8. Uluslararası İlişkiler

Her iki parti programında dış politika hedeflerinin ideolojik yönleri baskın bir biçimde şekillendiği öne sürülebilir. Bu bağlamda iki parti açısından genel bir ideolojik dış politika bakışı ortaya koyulduktan sonra "bölgesel tehditler", "devletler arası ikili ilişkiler" ve "uluslararası kurumlar" boyutunda bir tasnifle incelenmeye devam edilecektir.

Öncelikle genel yönden bakıldığında Saadet Programında (2019: 51, 58, 60, 66), bölge ülkeleri, İslam ülkeleri ve Türk dünyası ile askeri, ekonomik ve siyasal işbirliğinin genişletileceği ve artırılacağı, iktidara gelmeleri halinde Batılı ülkelerle dengeli ilişkiler yürütecekleri, insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin tüm dünyada gelişmesine Türkiye'nin de katkıda bulunacağı, Batı ile entegrasyon politikalarının Türkiye'yi tehlikeye sürüklediği, 15 Haziran 1997'de kurulan D-8'in altı temel ilkesinin yeni bir dünya düzenine adil bir uluslararası sistem için ışık olacağı, 1945'teki Yalta'da oluşturulan dünya düzeninin insanlığa huzur getiremediği, uluslararası ilişkilerde adaletin esas alınması gerektiği, mevcut dünya düzeninde insan hakları ve demokrasi gibi değerlerin propaganda aracına dönüştürüldüğü, ifade edilmiştir.

Yine genel olarak Yeniden Refah Programı'nda (2025); eğitimde PISA ölçütlerini dikkate alarak başarıyı artıracakları, öğretmen maaşlarının asgari AB ülkeleri seviyesinde tutulacağı, BM kararları ve sözleşmelerinden doğan Kıbrıs açıklarında ve Doğu Akdeniz'de doğalgaz ve petrol kaynaklarına ilişkin hakların korunacağı, ABD ve Avrupa ülkelerinde çevre kirliliği ve insan sağlığına verdiği zararlar

nedeniyle üretimine izin verilmeyen kayagazının üretimine Türkiye’de de izin verilmeyeceği, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da dış güçlerin ve yabancı gizli servislerin bölgedeki faaliyetlerinin engellenmesine yönelik adımlar atılacağı, dış politikalarının inanç ve tarih sorumluluğunda insan haklarını, adaleti, eşitliği, iş birliğini, diyalogu ve barışı hâkim kılma temel ilkelerine sahip olduğu, dış politikanın D-8 Organizasyonu’nun kuruluş ilkelerine göre çalıştırılması gerektiği, D-60 hedefinin öncelikli dış politika hedefleri arasında olduğu, tüm insanlık için ise D-160 hedefi ile “Yeni Bir Dünya” projelerine ulaşacakları, dış politikanın müttekabiliyet esaslı ekonomik ve siyasal çıkarlar bağlamında saygın bir biçimde yürütüleceği, milli değerleri özümseyen dış politika uzmanları ve dışişleri mensupları oluşturacakları, ifade edilmiştir.

Saadet Programında ağırlıklı olarak Müslüman ülkelerle her alanda ilişkilerin güçlendirilmesi ve uluslararası adil bir sistem için D-8 ilkelerinin uygulamaya konulması öncelenirken Batı dünyasına karşı olumsuz bir bakış açısı sunulmuştur. Yeniden Refah Programında ise Batı ülkeleri eğitim, çalışma ve sosyal güvenlik, enerji kaynakları gibi konularda olumlu ve ulaşılması gereken hedeflere konu olurken, güvenlik ve istihbarat gibi konularda birer tehdit olarak görülmüştür. Bununla birlikte Saadet Programının aksine Yeniden Refah Programında Dışişleri çalışanlarının baştan sonra milli değerleri özümseyen kişilerden oluşturulması gerektiği yönünde ayrıca bir siyasal hedef sunulmuştur. Her iki parti programı, D-8 ilkelerini uygulamaya koyacak bir dış politika anlayışında ortaklık göstermişlerdir.

İlgili genel çerçevenin akabinde ilk olarak *bölgesel tehditler* yönünden; Saadet Programında (2019: 54, 60), ABD eski Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından ilan edilen Büyük Ortadoğu Projesi ile etnik ve mezhepsel fayları harekete geçirerek bölgenin yeniden haritalandırılmasının amaçlandığı, BOP ile Fas’tan Endonezya’ya kadar 22 İslam ülkesinin sınırlarının değiştirilmesine ve Büyük İsrail’in kurulmasına zemin hazırlandığı, Kıbrıs’ta ve Doğu Akdeniz’de kazanılan hakların korunması için gerekli adımların atılması gerektiği, Batılı ülkelerin Ermeni Soykırımı iddialarında ısrarcı olmalarının Türkiye’den toprak ve tazminat elde etme amacına yönelik siyasal bir hesaplaşma içerdiği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programı’nda (2025); emperyalist güçlerin Türkiye ve çevresindeki emellerine karşı bölge ülkeleri ile her alanda işbirliği içerisinde olmaya çabalayacakları, Türkiye topraklarında milli çıkarlarla uyuşmayan faaliyetlerde bulunan yabancı devletlerin askeri üs ve tesislerinin kapatılmasına öncelik verecekleri, Türkiye ile sınır komşusu tüm ülkelerin sınır bütünlüğünün korunmasını savunacakları, komşu ülkelerin emperyalist güçlerce bölünme planlarına karşı duracakları, Kıbrıs halkı ile sürekli bir dayanışma halinde olunarak Akdeniz’deki ekonomik ve yasal haklarının korunmasında kararlılık gösterecekleri, Yunanistan’ın Ege’deki karasularını genişletmeye yönelik her türlü girişimini BM’nin ilgili uluslararası hukuk hükümlerine dayalı olarak savaş sebebi sayacakları, Türkiye’nin Ege ve Akdeniz’deki yerüstü ve yeraltı zenginliklerinin kısıtlanmasına asla izin verilmeyeceği, başta Irak ve Suriye’nin olmak üzere komşu ülkelerin toprak bütünlüğünü önceleyecekleri, KKTC’nin güvenliğini Türkiye’nin güvenliği için önemli buldukları, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki kıta sahanlığı çerçevesindeki tüm haklarını korumaya yönelik tedbirler geliştirecekleri, ifade edilmiştir.

Saadet Programında, ABD ve İsrail iş birliğinde Türkiye’nin ve Müslüman ülkelerin sınırlarını etkileyecek plan ve projelerin yürütülmek istendiği üzerinde durulurken, Yeniden Refah Programında ABD ve İsrail’den bahsedilmeksizin Irak ve Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte Yeniden Refah Programında Türkiye’nin Ege ve Akdeniz’deki enerji kaynakları, karasuları ve Kıbrıs meselesi ile ilgili sorunlar konusundaki haklarını korumaya yönelik tedbirler alacakları hedeflenmiştir. Bu açıdan Ege ve Akdeniz’deki çeşitli konulara Saadet Programına göre Yeniden Refah Programında daha fazla yer verilmiştir.

İkinci olarak *devletler arası ikili ilişkiler* yönünden; Saadet Programında (2019: 51-52, 54, 58, 62-63), komşu ülkelerle siyasi gerilimleri yatıştıracak her türlü siyasi ve diplomatik müzakerelerin işletilmesinin önceleneceği, dost ve müttefik ülkelerle savunma sanayinde ortak çalışmalar gerçekleştirileceği, Türkiye’nin tarihsel, dinsel ve kültürel bağları olan Balkanlarla ilgilenmeye devam etmesi gerektiği, Türkiye’nin kuzeyindeki komşularıyla ekonomik ilişkilerini geliştireceği, Türkiye’nin doğusundaki Türki cumhuriyetlerle her türlü ilişkiyi ileri düzeye taşıyacağı, Türkiye’nin doğu ve güneyinde yer alan Müslüman ülkelerle her türlü konuda en ileri derecede işbirliğine gireceği, tüm bu ilişkileri geliştirmenin kurulacak adil uluslararası sistemin tesisi için olduğu (Yeni Bir Dünya), ABD ile aynı AB

için olduğu gibi eşit koşullar içerisinde ilişkilerin sürdürülmesinden yana oldukları, dış güçlerin manipülasyonu ile komşu ülkelerle gerginliklerin yanlış olduğu, tüm komşularla her alanda iyi ilişkilerin kurulması gerektiği, Türkiye'nin komşularıyla olan sorunlarına Washington, Moskova ve Brüksel merkezli bakmadan çözebileceği, ifade edilmiştir.

Saadet Programında (2019: 63-64), Batı Bloğunun karşısında görülen Çin, İran ve Rusya'ya ayrı başlıklar altında yer verilmiştir. Bu bağlamda Adriyatik'ten Çin Seddine uzanan inanç ve kültür havzasındaki Türk cumhuriyetleri ile her türlü ilişkinin geliştirilmesinin bölgesel ve küresel barışa olumlu etki sunacağı, Türkiye'nin İran ile yaklaşık 4 asırdır sınır ihtilafı yaşamadığı bir kardeş ülke olduğu, Türkiye'nin başta Suriye olmak üzere bölgesel meselelerin çözümünde İran'la birbirlerini destekleyici adımlar içerisine girmesi gerektiği, Türkiye'nin Rusya ile karşılıklı adımların atılmasını sağlayarak bölgesel sorunları çözmesi gerektiği, Akkuyu Nükleer Santrali ve S-400 Hava Savunma Sistemlerinin bir an önce başarıyla tamamlanarak Türkiye'nin Rusya'ya bağımlı olduğu görünümünün ortadan kaldırılması gerektiği, Türkiye'nin Çin ile ekonomik ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtması ve Doğu Türkistan meselesini çözebilecek yolları bulması gerektiği, ifade edilmiştir.

Saadet Programı'nda (2019: 54-57), dış politikada toplamda on beş bölgeye yönelik çeşitli sorunlar karşısından da özel duyarlılık gösterilmiştir. Bunları, Bosna Hersek, Kosova, Dağlık Karabağ, Kırım, Suriye, Libya, Yemen, Mısır, Sudan, Tunus, Filistin, Keşmir, Kıbrıs, Afganistan ve Irak oluşturmuştur. Bu adı geçen bölge ve ülkelerin Müslüman halkları özelinde bir duyarlılığın öne çıktığı öne sürülebilir. Programda (2019: 55-57), Libya ve Kıbrıs'ta mevcut siyasal iktidarın yanlış siyasetine vurgu yapılırken, Kırım, Afganistan ve Suriye konusunda Türkiye'nin gereken hassasiyetleri göstermesi beklenmiştir. Bu çerçevede Kırım'da Tatarların geleceğine ilişkin gereken adımların atılması gerektiği, Türkiye'nin Suriye meselesinin emperyalist güçlerle değil bölge ülkeleri ile çözümlemesi gerektiği, Libya'daki bölünmüşlüğün siyasal iktidar tarafından öngörülemediği ve Türkiye'nin etki alanının Libya'da daraldığı, Annan Referandumundan sonra AB tarafından Güney Kıbrıs'ın tüm adayı temsilen AB üyesi yapılmasının tam bir tuzak olduğu, Kıbrıs meselesinde AB'ye üyelik için yapılanların ne Kıbrıs'a ne Türkiye'ye hiçbir yarar getirmediği, İslam ülkelerinin idam fermanı olarak hazırlandığı ileri sürülen BOP'un Afganistan'a da uzandığı dikkate alınarak Türkiye'nin yakın tarihsel bağları olduğu dile getirilen Afganistan'da kalıcı barışın sağlanabilmesine yönelik gereken adımları atması gerektiği, ileri sürülmüştür.

Devletler arası ikili ilişkiler yönünden; Yeniden Refah Programı'na (2025) gelindiğinde, ABD ile Uzun Menzilli Füze Savunma Projesi'nde yaşanan güçlüklerin Türkiye'yi milli ve yerli savunma sanayini geliştirme zorunluluğuna teşvik ettiği, komşu ülkelerle mütekabiliyet esasında iyi ilişkiler kurma ve yürütme kararlılığında oldukları, Asya-Pasifik hattındaki yeni ekonomik gelişmeleri dikkate alacakları, başta Avrupa olmak üzere yurtdışındaki vatandaşların haklarını koruyan güçlü politikalar yürütecekleri, ABD'nin İsrail'le ilişkilerinin ve Afganistan, Irak, Suriye, İran ve Afrika üzerindeki politikalarının dünya ve bölge barışına hizmet etmediği, bir komşu ülke olarak Rusya'nın görüldüğü ve Rusya ile karşılıklı ekonomik çıkarlar çerçevesinde işbirliği yürütüleceği, ifade edilmiştir.

Yeniden Refah Programında (2025), Türk ve İslam dünyası ile ekonomik, kültürel ve siyasal ortak politikalar geliştirecekleri, 57 Müslüman ülkenin doğal zenginlikleri ile yaptırım gücüne sahip bir potansiyel oluşturmaları gerekliliğine çalışacakları, Filistin'in bağımsız bir devlet olarak tanınması için uluslararası her düzeyde çaba gösterecekleri, Irak ve Suriye gibi yakın komşu ülkelerle ekonomik ve siyasal işbirliğinin geliştirileceği, Afrika'daki Müslüman ülkelerin öncelenerek ekonomik ve siyasal çıkar temelli ilişkilerin artırılacağı, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'tan mürekkep Kuzey Afrika ülkelerine daha fazla önem verileceği, 54. Hükümet döneminde (Erbakan-Çiller Koalisyonu) Türkiye ile İran arasında başarıyla uygulandığı ileri sürülen yerel para birimleri ile dış ticaretin yürütülmesi modelinin genişletileceği, ifade edilmiştir.

Kıbrıs konusunda ise Yeniden Refah Programında (2025), KKTC'nin korunmasına Türkiye'nin korunması kadar önem verdikleri; KKTC'nin müstakil bağımsız bir devlet olarak devam etmesini, KKTC'deki Türkiye'nin askeri varlığının sürdürülmesini ve dış güçlerin adadaki Rum hakimiyetine dayalı tek devlet planlarının reddedilmesini öncelikli dış politika konuları olarak benimseyecekleri, KKTC'nin Müslüman ülkeler tarafından tanınmasına yönelik acil diplomatik girişimler içerisine girileceği, KKTC'nin Akdeniz'de BM kararları ve uluslararası anlaşmalar çerçevesindeki doğalgaz ve

petrol rezervleri üzerindeki haklarını savunacakları, KKTC'nin Türkiye'nin desteği olmaksızın uzun vadede ayakta kalabilmesine yönelik maddi kalkınma hamlesinin başlatılarak KKTC'de yatırımlara girileceği, ifade edilmiştir.

Saadet Programında, Türkiye'nin kuzeyi, doğusu ve güneyinde kalan ülkelerle her türlü iyi ilişkiler geliştirmesi hedeflenirken batısındaki ülkeler için bu söylemden kaçınıldığı görülmüştür. Bu minvalde Balkanlar hariç Avrupa ilişkilerinde temkinli ve dengeli politika yürütülmesi öngörülmüştür. İran bölgesel sorunlarda olumlanan bir iş birliği aktörü olarak sunulmuş, Çin'le ekonomik ve Rusya ile enerji ve askeri yönlerden ABD ve AB için olduğu gibi dengeli bir iş birliği yürütülmesi hedeflenmiş, Libya ve Kıbrıs meselelerinde mevcut siyasal iktidarın yanlış siyasetinin sonuçlarının yaşandığı ileri sürülmüştür. Yeniden Refah Programında, Saadet Programına göre KKTC'ye geniş bir yer verilmiştir. ABD ve İsrail'in bölgeye ve Müslüman ülkelere huzur vermediği, Türki ve İslam ülkeleri ile her türlü boyutta ve Rusya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi şeklindeki hedeflerde her iki parti programının ortaklaştığı ifade edilebilir. Buna karşın Yeniden Refah Programında Çin'e yer verilmezken Saadet Programında özel bir dış politika hedefi olarak yer verilmeyen Afrika ve Kuzey Afrika ülkeleri ile iyi ilişkilerin hedeflendiği görülmüştür.

Üçüncü olarak *uluslararası kurumlar* yönünden; Saadet Programında (2019: 60-62), AB'ye uyum yasalarının ülkeyi toplumsal ve siyasal açıdan çıkmazlara götürdüğü, AB'nin Türkiye ile ilgili 2004 İlerleme Raporu'nda Dicle ve Fırat havzalarının uluslararası bir yönetime devredilmesinin gündeme getirilmiş olmasının Türkiye'yi İsrail'in güdümüne sokmayı amaçlayan bir egemenlik devri anlamına geleceği ve AB üyelik sürecinin Türkiye için nasıl bir istismara neden olduğunu gösterdiği, IMF'nin ekonomik sömürünün ana aygıtı olduğu, AB'ye uyum iddiasıyla yapılmak istenenlerden tarım sektörünün ve tarımsal üretimin zarar göreceği, AB zihniyetinin hak ve özgürlükler, demokratik değerler ve farklı medeniyet toplumları ile birlikte yaşama konusunda yeterince gelişmemiş olduklarını gösterdikleri, Türkiye'nin kendi tarihsel hinterlandı ile ilişki kurmasına engel olabilecek hiçbir uluslararası kuruluşa dahil olmaması gerektiği, AB'ye üye olmanın, Türkiye'nin tam bağımsızlığından vazgeçmesi ve ırkçı emperyalizmin Türkiye'yi bölmeye olana tanınması anlamı taşıyacağı, AB'ye tam üyelik yerine eşit koşullarda ikili ilişkileri savundukları, ifade edilmiştir.

Yine Saadet Programında (2019: 62-65), 1991 sonrası İslam ülkelere düşmanca tutum alan NATO'nun Türkiye'nin yaşadığı çeşitli sorunlara kayıtsız kaldığı ve Türkiye'nin bölgesel sorunlarını çözmesi halinde NATO'nun kendisini yeniden gözden geçirmeye zorlayabileceği, BM yapısı içinde ayrıcalıklı özelliği bulunan Güvenlik Konseyi'nin hiçbir sorunu çözemediği ve Türkiye'nin daimi üyesi olması gerektiği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın aktif olarak harekete geçirilerek Türkiye'nin etkinliğinin örgüt içerisinde artırılmasına çalışılacağı, Türkiye, İran ve Pakistan tarafından kurulan ve sonra üyelerinin arttığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) üyesi ülkelerle siyasal, ekonomik, kültürel çeşitli alanlarda işbirliğinin gösterilmesine özel önem verecekleri, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkelerle Türkiye'nin daha yakın kültürel ve ekonomik ilişkiler içerisinde olması gerektiği, ifade edilmiştir.

Uluslararası kurumlar yönünden; Yeniden Refah Programı'nda (2025) ise NATO, AB, İİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bağlamındaki uluslararası anlaşmaların milli çıkarlara ve değerlere aykırılık oluşturması halinde yeniden müzakere konusuna dönüştürüleceği, NATO'nun Suriye konusunda Türkiye'ye olan sorumluluğunu yerine getiremediği, NATO'nun SSCB'nin dağılmasından sonra komünizm yerine kimi terör örgütlerini bahane ederek Müslüman ülkeleri hedefine aldığı, NATO'nun bu siyasetine devam etmesi halinde varlığının uzun vadeli olamayacağı, ifade edilmiştir.

Saadet gibi AB'ye daha geniş yer veren Yeniden Refah Programında (2025), AB ile ilişkilerin dalgalı bir seyir izlediği, geçmişte Türkiye ile siyasi sorun yaşayan kimi ülkelerin AB üyesi olduktan sonra Türkiye aleyhine çalışmalarına devam ettiği, AB'nin kurumlarının iç işleyişinde Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin etkili olduğu, AB üyesi kimi ülkelerin "haçlı" zihniyeti ile hareket ederek Türkiye'ye karşı tutum içerisinde oldukları, AB üyesi olup işsizliğin artışa geçtiği ülkeler bulunduğu, AB'nin ticari ilişkilerinde Türkiye'yi "pazar", kendilerini "ortak" olarak gördükleri, Ortadoğu'daki terörün AB'ye ulaşmaması için Türkiye'nin tampon ülke olarak değerlendirildiği, Türkiye'nin AB'ye ihtiyacı olduğu kadar AB'nin de Türkiye'ye ihtiyacı olduğu (yaşlı nüfusa karşı genç nüfusun varlığı),

AB ülkeleri ile Türkiye'nin adil şartlarda bölgesel yarar için ilişkilerini özellikle ekonomik boyutta sürdürmesi gerektiği, ifade edilmiştir.

Saadet Programında en geniş bir biçimde uluslararası kurumlar içerisinde AB'ye yer verilerek hem olumsuzlanmış hem de açık bir üye olmayı da reddeden bir karşıtlık sunulmuştur. Bununla birlikte IMF ekonomik yönden bir sömürge aygıtı olarak sunulurken olumlu bir nitelendirmeye tabi tutulmasa da NATO'yu Türkiye'nin dönüştürebilme olasılığına dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nde daimî üye olabilmesi ve Karadeniz ülkeleri ve İslam ülkeleri ile ilgili bölgesel ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla iyi ilişkiler yürütülmesi hedeflenmiştir. Yeniden Refah Programında ise NATO'nun Türkiye ve Müslüman ülkelerin aleyhine işlediği, AB'nin Türkiye'yi kullanmaya çalıştığı ve AB ülkelerinin Türkiye'den hazzetmediği ve D-8 teşkilatının yeniden canlandırılmasına ve kuruluş amaçlarına uygun yeniden işlerlik kazandırılmasına çaba gösterileceği, öne çıkmıştır. Bu yönlerden AB karşıtlığı ve NATO'nun Türkiye'ye ilişkin sorumluluklarını yerine getiremediği yaklaşımları ile D-8'in yeniden uygulanabilmesi hedefi yönünden her iki parti programı ortak bir anlayış sergilemiştir. Bununla birlikte Saadet Programında D-8'in müstakil bir alt başlık konusu edildiğini belirtmek gerekir. Yeniden Refah Programında D-8'e müstakil bir başlık açılmamakla birlikte Saadet Programı ile benzer oranda yer verildiği belirtilebilir.

SONUÇ

Öncelikle her iki partinin programlarında temel ideolojik çerçeve olarak "Millî Görüş" belirtilmiştir. Nitekim Saadet Programının son sayfası, Yeniden Refah Programının ilk sayfası "Millî Görüş" vurgusu içermiştir. Bu yönüyle Saadet'in programının tümünü aktardıktan sonra meseleyi Millî Görüş anlayışında birleştirmeye çalıştığı, Yeniden Refah'ın ise programını Millî Görüşe vurgu yaparak başlatarak Millî Görüş programı olduğunu göstermeye çalıştığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte her iki parti de biri girişte diğeri sonuçta olmak üzere diğer hiçbir kısımda Millî Görüş ifadesine yer vermemiştir. Bu arada Saadet Programında bir Millî Görüş tanımına yer verilirken Yeniden Refah Programında açık bir tanım yapılmayarak muğlak bir kullanımla yetinilmiştir.

Her iki parti açısından pek çok benzerlik ve pek çok farklılık ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda her iki partinin ortaklaştığı ya da önemli oranda benzeştiği hususlara gelindiğinde; "önce ahlak ve maneviyat", "yeni bir dünya", "yeniden büyük Türkiye" sloganlarında ortaklaşan her iki parti, siyasal nitelik kazanan çeşitli söylemlerde de ortaklaşmıştır: adil düzen, adil paylaşım, manevi kalkınma. Dahası devletin bir siyasal araç olduğu, hak mücadelesinin gerekliliği, insan haklarının yaşam, emek, rıza ve adalet boyutlarından oluştuğu, iç güvenlik alanındaki hizmetler ve uygulamalarda insan haklarının öncelenmesi gerektiği, tarafsız ve bağımsız bir yargının inşa edilmesi ve işletilmesi (yargının siyasallaşmaması), kamuda yolsuzluk, rüşvet ve israfın önlenmesi ile şeffaflığın sağlanması, D-8 ilkelerini uygulamaya koyacak bir dış politika anlayışını benimsenmesi, Müslüman ülkelerle her türlü ilişkilerin geliştirilmesi ve AB karşıtlığında önemli oranda benzerlik gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

Her iki partinin farklılaştığı hususlar ise şöyle sıralanabilir:

- Saadet'te ideolojik olarak Batı karşıtı söylemler öne çıkarken Yeniden Refah'ta İslami söylemler öne çıkmaktadır.
- Kadın hakları konusunda her iki parti programında erkek egemen bakış açısı kendini ele vermekle birlikte Yeniden Refah, Saadet'e göre daha İslami vurgulu ve daha geniş kapsamlı bir anlayış sunmuştur.
- Saadet Programında demokrasi olgusu, ifade özgürlüğünden medya özgürlüğüne, yerel yönetimlerden STK'lara kadar oldukça olumlu bir işlevle sunulurken Yeniden Refah'ta terimin kullanımından adeta kaçınıldığı görülmüştür.
- Yeniden Refah, yargı kurumuna ve işleyişine yönelik daha somut ve geniş kapsamlı öneriler getirmiştir.
- Yeniden Refah, bürokraside Saadet'e göre daha somut kurumsal reformlara ve yenilik önerilerine yer vermiştir.

- Saadet, barajın tümüyle kaldırılarak daha çoğulcu bir parlamentonun oluşmasını, Yeniden Refah ise barajın %5'e indirilmesini ve parlamentodaki sandalye sayısının azaltılmasını savunmuştur.
- Her iki parti parlamenter hükümet sistemine geri dönülmesine ilişkin vurgu geliştirmemekle birlikte Yeniden Refah, açıkça başkanlık sistemi taraftarı olduğunu yalnızca kuvvetler ayrılığına uygun işletilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.
- Yeniden Refah, başta Kıbrıs olmak üzere Ege ve Akdeniz'deki sorunlara daha fazla yer vermiştir.

Demokrasi olgusu dışında soyut ilkeler bazında önemli oranda benzeşen iki parti, siyasi konuların uygulama boyutuna yönelik çeşitli yönlerden farklılaşmıştır. Ancak daha dar kapsamda Yeniden Refah, Saadet'e göre daha İslamcı muhafazakâr bir görünüm çizerken Saadet ise Yeniden Refah'a göre daha çoğulcu demokrasi yanlısı bir muhafazakâr parti görünümü çizmiştir. Bu durum üzerinde biri Millet İttifakı, diğeri Cumhur İttifakı safında yer almış iki partinin seçim işbirliği içerisinde oldukları yelpazenin çeşitliliğine ya da kutupluluğuna koşut olarak konjontürel bir ideolojik söylem ayrışması yaşadığı ileri sürülebilir. Bununla birlikte çeşitli farklılaşmalar üzerinde seçmen kitlesindeki benzerlikler kadar farklılıkların, liderlik tipolojilerinin ve kurumsal hafıza veya tecrübe birikimleri bağlamındaki farklılıkların da etkili olduğu yadsınamaz.

Siyasal vaatler ve hedefler yönünden ise Yeniden Refah'ın, Türk siyasal hayatında yeni bir siyasal parti olarak yeni bir alan açma ve soluk olma amacına koşut olarak Saadet'e göre daha geniş ve somut nitelik taşıyan önermeler içerisinde bulunduğu öne sürülebilir. Buna karşın Millî Görüş söylemleri açısından önemli oranda benzerlikler gösteren iki partinin ilerleyen süreçte katı siyasi rekabetlerini, daha esnek siyasi rekabete dönüştürmelerine yönelik bir zeminin olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AA (2018, 23 Kasım). Fatih Erbakan 'Yeniden Refah Partisi'ni kurdu. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/fatih-erbakan-yeniden-refah-partisini-kurdu/1319439>
- AA (2021, 20 Mart). Yeniden Refah Partisi Genel Başkanı Erbakan'dan Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine destek. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/yeniden-refah-partisi-genel-baskani-erbakandan-turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-destek/2182537>
- Anka Haber Ajansı (2025, 21 Kasım). Fatih Erbakan'dan 'ittifak' açıklaması. <https://ankahaber.net/haber/detay/fatih-erbakandan-ittifak-aciklamasi-saadet-partisi-ve-gelecek-partisi-gibi-milli-gorus-fikriyatina-yakin-partilerle-bir-secim-ittifaki-yapilabilir-bir-sinerji-olusturabilir-270666#>
- Argenti, G., Paskarina, C., Darmayanti, N., & Deliarnoor, N. A. (2022). Post-Islamism in Indonesia: Analysis of Islamic political party programs in the 2019 national elections. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 11(1), 127.
- Aydınlık (2023, 23 Temmuz). Yeniden Refah: "Biz artık Cumhur İttifakı'nda değiliz, AK Parti protokole uymuyor". <https://www.aydinlik.com.tr/haber/yeniden-refah-partisi-genel-baskan-vekili-dogan-aydal-aciklama-yapti-yeniden-refah-cumhur-ittifakindan-ayrildi-mi-406057>
- Baharççek, A. (2017). Millî Görüş partilerinin programlarının dış politika analizi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(Özel Sayı), 115-126.
- Basmacı, G. (2025). Türkiye'deki siyasi partilerin programlarının basın özgürlüğü bağlamında incelenmesi. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 1-27. <https://doi.org/10.56206/husbd.1639906>
- Bianet (2018, 7 Temmuz). Saadet Partisi iki vekil CHP'den istifa etti. <https://bianet.org/haber/saadet-partisi-iki-vekil-chp-den-istifa-etti-198960>
- Birgün (2016, 10 Kasım). Saadet Partisi başkanı Karamollaoğlu Madımak Katliamı'nı 'üst akıl'a bağladı. <https://www.birgun.net/haber/saadet-partisi-baskani-karamollaoğlu-madimak-katliami-ni-ust-akıl-a-bagladi-135035>

- Bloomberg (2016, 30 Ekim). Temel Karamollaoğlu Saadet Partisi'nin yeni genel başkanı seçildi. <https://www.bloomberght.com/temel-karamollaoğlu-saadet-partisinin-yeni-genel-baskani-secildi-1937195>
- Bob-Milliar, G. M. (2012). Political party activism in Ghana: factors influencing the decision of the politically active to join a political party. *Democratization*, 19(4), 668-689.
- Boogers, M., & Voerman, G. (2010). Independent local political parties in the Netherlands. *Local government studies*, 36(1), 75-90.
- Bolognesi, B., Ribeiro, E., & Codato, A. (2023). A new ideological classification of Brazilian political parties. *Dados*, 66, e20210164.
- Caramani, D. (2017). Will vs. reason: The populist and technocratic forms of political representation and their critique to party government. *American political science review*, 111(1), 54-67.
- Cruz, C., & Keefer, P. (2015). Political parties, clientelism, and bureaucratic reform. *Comparative Political Studies*, 48(14), 1942-1973.
- Cumhuriyet (2022, 27 Mart). Karamollaoğlu: Erbakan hocamız kesinlikle CHP ile birlikte olurdu. <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/karamollaoğlu-erbakan-hocamız-kesinlikle-chp-ile-birlikte-olurdu-1919815>
- Dalton, R. J. (1985). Political parties and political representation: Party supporters and party elites in nine nations. *Comparative political studies*, 18(3), 267-299.
- DHA (2022, 1 Nisan). Fatih Erbakan: Erbakan Hocamız, asla ama asla CHP'yle birlikte olmazdı. <https://www.dha.com.tr/politika/fatih-erbakan-erbakan-hocamız-asla-ama-asla-chpyle-birlikte-olmazdi-2047619>
- Diken (2018, 19 Kasım). Fatih Erbakan 'ilk golü' attı: Saadet Partisi'nin genel merkezi boşaltılıyor. <https://www.diken.com.tr/fatih-erbakan-ilk-golu-atti-saadet-partisinin-genel-merkezi-bosaltiliyor/>
- DW (2023, 16 Aralık). CHP'li Kasap geçici olarak Saadet Partisi'nde. <https://www.dw.com/tr/chpli-kasap-ge%C3%A7ici-olarak-saadet-partisinde/a-67743042>
- Euronews (2019, 11 Nisan). Saadet Partisi Genel Merkezi haciz kararı nedeniyle boşaltıldı. <https://tr.euronews.com/2019/04/11/saadet-partisi-genel-merkezi-haciz-karari-nedeniyle-bosaltildi>
- Euronews (2025, 21 Haziran). Fatih Erbakan: 'Bundan sonra Cumhur İttifakı'yla bir araya gelmeyeceğiz'. <https://tr.euronews.com/2025/06/21/fatih-erbakan-bundan-sonra-cumhur-ittifakiyla-bir-araya-gelmeyecegiz>
- Gazete Duvar (2021, 13 Eylül). Fatih Erbakan aşı karşıtı açıklamalar yaptı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/fatih-erbakan-asi-karsiti-aciklamalar-yapti-haber-1534827>
- Gazete Duvar (2023, 14 Aralık). Özlem Zengin'den Hasan Bitmez için taziye mesajı: Mekânı cennet olsun. <https://www.gazeteduvar.com.tr/ozlem-zenginden-hasan-bitmez-icin-taziye-mesaji-mekani-cennet-olsun-haber-1653695>
- Gülarıslan Değer, K. (2022). Koronavirüs pandemi döneminde aşı karşıtlığı, sosyal medya ve komplo teorileri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (58), 123-138.
- Güzel, İ. H. (2025). Adalet ve Kalkınma Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi programlarında demokrasi ve katılımcı yönetim: Kamu politikası analizi yöntemiyle incelenmesi. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 20-35. DOI: 10.54600/igdirsosbilder.1498315
- Haber7 (2009, 25 Şubat). Saadet Partisi'nden Fark var açıklaması. <https://www.haber7.com/siyaset/haber/382558-saadet-partisinden-fark-var-aciklamasi>
- Habername (2010, 13 Temmuz). Erbakan'ın oğlunu neden listeye almadı?. <https://www.habername.com/haber-erbakanin-oglunu-neden-listeye-almadi-42286.htm>

- Hagopian, F., Gervasoni, C., & Moraes, J. A. (2009). From patronage to program: The emergence of party-oriented legislators in Brazil. *Comparative Political Studies*, 42(3), 360-391.
- Halk Tv (2025, 13 Kasım). Yeniden Refah ve Saadet Partisi birleşiyor mu? Genel Başkan kesin konuştu!. <https://halktv.com.tr/siyaset/yeniden-refah-ve-saadet-partisi-birlesiyor-mu-genel-baskan-kesin-konustu-986074h>
- Hamsici, M. (2024, 4 Nisan). Yeniden Refah Partisi neden ve nasıl güçlendi?. *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c8033n7zn8ko>
- Hershey, M. R. (2017). *Party politics in America*. Routledge.
- Hloušek, V., & Kopecek, L. (2016). *Origin, ideology and transformation of political parties: East-Central and Western Europe compared*. Routledge.
- Hofferbert, R. I., & Klingemann, H. D. (1990). The policy impact of party programmes and government declarations in the Federal Republic of Germany. *European Journal of Political Research*, 18(3), 277-304.
- Hürriyet (2010, 11 Temmuz). Numan Kurtulmuş'un listesi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/numan-kurtulmusun-listesi-15287706>
- Gökçe, D. (2017, 11 Nisan). Saadet Partisi'ne 'Fark Var' Cezası!. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/saadet-partisine-fark-var-cezasi-40424114>
- Independent Türkçe (2019, 17 Nisan). Fatih Erbakan'ın partisi YRP, Saadet'ten tahliye ettirdiği binayı genel merkez yaptı. <https://www.indyturk.com/node/22901/siyaset/fatih-erbakan%E2%80%99%C4%B1n-partisi-yrp-saadet%E2%80%99ten-tahliye-ettirdi%C4%9Fi-binay%C4%B1-genel-merkez>
- Independent Türkçe (2025, 4 Temmuz). Erbakan'dan Saadet Partisi'ne ziyaret: Gündem yeni anayasa, terörsüz Türkiye ve ittifak ihtimali. <https://www.indyturk.com/node/761336/siyaset/erbakandan-saadet-partisine-ziyaret-g%C3%BCndem-yeni-anayasa-ter%C3%B6rs%C3%BCz-t%C3%BCrkiye-ve>
- Kapusızoğlu, M. & Dursunoğlu, İ. (2025). Türkiye'de siyasal parti programlarının aile olgusuna yönelik içerik analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(Aile Özel Sayısı), 254-279. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1726967>
- Lande, C. H. (1967). The Philippine political party system. *Journal of Southeast Asian History*, 8(1), 19-39.
- Lijphart, A. (1981). Political parties: ideologies and programs. *Democracy at the polls: A comparative study of competitive national elections*, 297, 26-51.
- Milliyet (2010, 1 Ekim). Kurtulmuş: Artık Saadet'te siyaset yapamayız. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/kurtulmus-artik-saadette-siyaset-yapamayiz-1296036>
- Özkan, U. B. (2018). Tek parti döneminde hazırlanan parti programları temelinde eğitimin uzak hedefleri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 183-206. Doi: 10.31795/baunsobed.437236
- Pétry, F., & Duval, D. (2015). To what extent do political parties fulfill their campaign promises. *Journal of Parliamentary and Political Law, Special edition*, 345-359.
- Rosenberg, W. G. (2019). *Liberals in the Russian revolution*. Princeton University Press.
- Saadet (2019). Parti genel merkezimizin tahliyesi hakkında Av. Fatih Beyazıt açıklamalarda bulunuyor. <https://www.pscp.tv/w/1IPKqoreZMNJb>
- Saadet (2019, 3 Kasım). Parti programı. <https://admin.saadet.org.tr/dosyalar/K-D-1751227555.pdf>
- Sayın, A. (2023, 24 Mart). Yeniden Refah Partisi Cumhur İttifakı'na katıldı, HÜDA PAR adayları seçime AKP listelerinden girecek. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cmjzylvj5vo>

- Sayın, A. (2023, 9 Nisan). CHP'nin aday listesinde Millet İttifakı'ndaki diğer 5 partiden 76 aday da yer aldı, en az 30'unun seçilebileceği hesabı yapılıyor. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c84mvnjny2wo>
- Schlesinger, J. A. (2013). Political party organization. In *Handbook of Organizations (RLE: Organizations)* (pp. 764-801). Routledge.
- Sentsov, A., Aleksandrov, O., Bolsunovskaya, Y., & Kuimova, M. (2015). Modeling of the future in the programs of political parties. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 166, 536-540.
- Serbestiyet (2024, 23 Eylül). Fatih Erbakan: "Bir daha asla AK Parti'yle olmayız, sağda üçüncü ittifak daha çok oy alır, iktidarın uygulamalarını gören imam hatipli gençler deist, ateist oluyor". <https://serbestiyet.com/roportaj/fatih-erbakan-bir-daha-asla-ak-partiyle-olmayiz-sagda-ucuncu-ittifak-daha-cok-oy-alir-iktidarin-uygulamalarini-goren-imam-hatipli-gencler-deist-ateist-oluyor-182272/>
- Sikk, A. (2012). Newness as a winning formula for new political parties. *Party Politics*, 18(4), 465-486.
- Sol (2009, 25 Şubat). AKP ile Saadet arasında ne fark var. <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/akp-ile-saadet-arasinda-ne-fark-var-haberi-674>
- Sputnik (2021, 13 Eylül). Yeniden Refah Partisi başkanı Erbakan: Aşı olmadım, 3 kulaklı 5 gözlü yaratık doğmasına yol açabilir. <https://anlatilaninotesi.com.tr/20210913/yeniden-refah-partisi-baskani-erbakan-asi-olmadim-3-kulakli-5-gozlu-yaratik-dogmasına-yol-acabilir-1048855814.html>
- Stokes, S. C. (1999). Political parties and democracy. *Annual review of political science*, 2(1), 243-267.
- T24 (2014, 4 Mayıs). Fatih Erbakan'la yarışan Mustafa Kamalak yeniden Saadet Partisi lideri. <https://t24.com.tr/haber/fatih-erbakanla-yarisan-mustafa-kamalak-yeniden-saadet-partisi-lideri,257574>
- Teiwes, F. C. (2017). *Revival: Politics and purges in China (1980): Rectification and the decline of party norms, 1950-65*. Routledge.
- Teyit (2020, 14 Eylül). Fatih Erbakan'ın İstanbul Sözleşmesi hakkındaki iddiaları. <https://teyit.org/analiz/fatih-erbakanin-istanbul-sozlesmesi-hakkindaki-iddialari>
- Thomson, R., Royed, T., Naurin, E., Artés, J., Costello, R., Enns-Jedenastik, L., ... & Praprotnik, K. (2017). The fulfillment of parties' election pledges: A comparative study on the impact of power sharing. *American Journal of Political Science*, 61(3), 527-542.
- Tv5 (2025, 16 Ekim). Saadet lideri Mahmut Arıkan'dan YRP lideri Fatih Erbakan'a ziyaret. <https://www.tv5.com.tr/saadet-lideri-mahmut-arikandan-yrp-lideri-fatih-erbakana-ziyaret>
- Yargıtay (2025a). Yeniden Refah Partisi (Yeniden Refah). <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1481>
- Yargıtay (2025b). Saadet Partisi (Saadet). <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1167>
- Yeniden Refah Partisi (2020, 11 Eylül). Atatürk devrimlerine karşı mısınız?. *YouTube*, <https://www.youtube.com/watch?v=dBqovby7wVY>
- Yeniden Refah Partisi (2023a, 28 Mart). Cumhurbaşkanı Erdoğan, genel başkanımız Erbakan'ı ziyaret etti. <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/cumhurbaskani-erdogan-genel-baskanimiz-erbakan-i-ziyaret-etti/2471>
- Yeniden Refah Partisi (2023b, 24 Haziran). Milletimiz Millî Görüş'ün tek temsilcisi olduğumuzu sandıkta tasdikledi!. <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/milletimiz-milli-gorus-un-tek-temsilcisi-oldugumuzu-sandikta-tasdikledi-/2585>
- Yeniden Refah (2025). Parti programı. <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-programi/14>
- Yenişafak (2001, 21 Temmuz). Saadet Partisi kuruldu. <https://www.yenisafak.com/gundem/saadet-partisi-kuruldu-649515>

- Yenişafak (2010, 30 Temmuz). Kurtulmuş: Bu Millî Görüş tarihinde ilk baskın. <https://www.yenisafak.com/gundem/kurtulmus-bu-milli-gorus-tarihinde-ilk-baskin-270918>
- Yenişafak (2023, 18 Nisan). Saadet Partisi Genel Merkezi'ne Kılıçdaroğlu'nun posterleri asıldı. <https://www.yenisafak.com/gundem/saadet-partisi-genel-merkezine-kilicdaroglunun-posteri-asildi-4524286>
- YSK (2018). Cumhurbaşkanı seçimi ve 27. dönem milletvekili genel seçimi sonuçları. <https://www.ysk.gov.tr/tr/24-haziran-2018-secimleri/77536>
- YSK (2023). Cumhurbaşkanı seçimi ve 28. dönem milletvekili genel seçimi sonuçları. <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491>
- Zabun, B., & Yalanız, Y. (2021). Millî Görüş partilerinin eğitim ve kültür programlarının değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(33), 750-778. <https://doi.org/10.26466/opus.812741>

Araştırma Makalesi / Research Article

Millî Görüş'te “Fark Var”: Saadet ve Yeniden Refah Programları Üzerine

“There’s a Difference” in Millî Görüş: On the Felicity Party and the re-Welfare Party Programmes

Selçuk KAHRAMAN

DOI : [10.63556/ankad.v10i1.383](https://doi.org/10.63556/ankad.v10i1.383)

Geliş/Received: 24/11/2025

Kabul/Accepted: 18/01/2026

Extended Abstract

Introduction

Political parties are generally founded on the premise that they are different (differentiated from or opposed to) other political parties. In this respect, it is expected in the normal course of politics to assume that the re-Welfare Party, which is the subject of this research, was founded with this understanding. Furthermore, the Felicity and the re-Welfare parties describe themselves as the “sole representatives” of the *Millî Görüş* (National Vision). This being the case, the question of how the political goals of both parties, which claim to be different from each other, are similar or different, or in what ways they agree or disagree, as Milli Görüş parties, is a critical political question that needs to be answered for both parties. This political question will also provide an opportunity to understand the political perspectives of both parties, despite their claims to be Milli Görüş parties, and to answer the question of whether they can be distinguished from one another. The fact that such two parties, which describe themselves as representatives of Necmettin Erbakan and the Milli Görüş in Turkish political life, have not yet been the subject of a comparison or a party program-based examination in the literature provided the motivation for the preparation of this research and created its originality.

Methods

Within the scope of the research, the current party programs of both parties were taken into consideration and their institutional documents under the name of “party program” included in their official pages were taken as basis. In this respect, a document review based on party programs was carried out as a data collection tool. Initially, a framework was established within the party programs using the analysis categories outlined in the second section. Data generated from the party programs was then processed along relevant dimensions. Finally, the study was completed by attempting to correlate, interpret, and link the resulting results. Thus, a qualitative analysis method based on descriptive analysis was followed in the study.

Results and Discussion

The two parties, which are significantly similar on the basis of abstract principles other than the phenomenon of democracy, differed in various aspects regarding the practical dimension of political issues. However, in a narrower context, the re-Welfare Party presents a more Islamist conservative outlook than the Felicity Party, while the Felicity Party presents a more pluralistic, pro-democracy conservative outlook than the re-Welfare Party. In terms of political promises and goals, it was seen that the re-Welfare Party had broader and more concrete propositions than the Felicity Party. Conversely, it is believed that the two parties, which share significant similarities in their the Milli Görüş discourses, have the potential to transform their rigid political rivalry into a more flexible one in the future.